

POZNAJEMY NIEPODLEGŁĄ

od krajoznawstwa retro
do krajoznawstwa 2.0

Polskie Towarzystwo
Turystyczno-Krajoznawcze
ul. Senatorska 11
Warszawa

Koncepcja wystawy i opracowanie plansz

Anna Becker-Kulińska, Maria Janowicz

Opracowanie plansz

Polskiego Towarzystwa

Turystyczno-Krajoznawczego

Anna Becker-Kulińska

Teksty do katalogu wystawy

Jan Paweł Piotrowski

Redakcja techniczna

Monika Rozum

Prace korekcyjne

Szymon Bijak

**Projekt oraz opracowanie graficzne
wystawy i katalogu**

Studio Graficzne Agata Cygańska

Organizatorzy wystawy

Centralna Biblioteka PTTK

Komisja Krajoznawcza ZG PTTK

ul. Senatorska 11

00-075 Warszawa

www.bibliotekapttk.pl

Copyright 2018

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
w Warszawie

Materiały wykorzystane na wystawie i w katalogu pochodzą ze zbiorów Centralnej Biblioteki PTTK, Centrum Fotografii Krajoznawczej PTTK, Centralnego Ośrodka Turystyki Górskiej PTTK, Centrum Turystyki Wodnej PTTK, Ogólnopolskiego Centrum Szkolenia Podwodnego PTTK/CMAS, Zarządu Majątkiem PTTK, spółek Karpaty PTTK, Mazury PTTK, Bieszczadzkie Hotele i Schroniska oraz z oddziałów PTTK i od osób indywidualnych.

ISBN 978-83-947314-1-0

POZNAJEMY NIEPODLEGŁĄ

**od krajoznawstwa retro
do krajoznawstwa 2.0**

*Ziemia to karty księgi; czytaj ją, oglądaj jej obrazy.
Poznaj swój kraj, abyś mógł go gorąco ukochać
Poznaj swój kraj, abyś umiał w nim gospodarzyć.
Kochaj każdy skrawek tej ziemi, każdego Polaka,
Bo ziemia to twoja matka, a Polak to twój brat.*

Aleksander Janowski

Wstęp

Misją Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK) i jego poprzedników – Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego (PTT) oraz Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (PTK) było i jest krzewienie oraz popularyzowanie krajoznawstwa wśród jak najszerszych rzesz społeczeństwa polskiego.

Rok 2018, w którym przypada setna rocznica odzyskania niepodległości przez naszą Ojczyznę, sprzyja także refleksjom nad wkładem PTTK i jego poprzedników w zmagania o niepodległość i krzewienie postaw patriotycznych. Ten istotny udział dotyczył nie tylko lat poprzedzających odrodzenie państwa polskiego w 1918 r., w okresie działania PTK zwanego Ministerstwem Polakości, czy PTT, ale także okresu drugiej wojny światowej i następujących po niej czasom ustroju totalitarnego. W tym ponurym okresie w dziejach Polski to właśnie m.in. działaczom PTTK zawdzięczamy rozbłyskujące promyki słońca, które można odnaleźć w przedsięwzięciach programowo-krajoznawczych (kongresy krajoznawcze), ogólnopolskich projektach społecznych (akcje Zamość i Kraków), kampaniach przeciw analfabetyzmowi społecznemu, czy ochronie żołnierzy Armii Krajowej przeciw represjom władzy ludowej.

W XXI wieku Towarzystwo do krzewienia krajoznawstwa i turystyki wykorzystuje nowoczesne narzędzia informatyczno-komputerowe realizując projekty ogólnopolskie: Europejski Rok Osób Niepełnosprawnych, Rok szlaków turystycznych, Rok krajoznawstwa polskiego, Przyroda uczy najpiękniej, Rok turystyki rowerowej, Rok turystyki wodnej, Turystyka łączy pokolenia i in.

Rok 2018 to także bliska sercu wszystkich Polaków – 40. rocznica powołania na Tron Piotrowy Papieża Polaka - Jana Pawła II, Członka Honorowego PTTK, której zawdzięczamy ukształtowanie i przyspieszenie demokratycznych przemian w Polsce.

Wszystkie te wątki przewijają się w wystawie i katalogu wystawy przygotowanych w związku z jubileuszem 100. lecia odzyskania niepodległości przez Polskę i zatytułowanej *Poznajemy Niepodległą – od krajoznawstwa retro do krajoznawstwa 2.0*, ukazującej początki działalności krajoznawczej i patriotycznej zainicjowanej przez PTT i PTK na rzecz niepodległości Polski jeszcze w okresie zaborów, a kontynuowanej jako nowoczesne krajoznawstwo na rzecz społeczeństwa polskiego przez PTTK.

Początki działalności PTK

W okresie zaborów na ziemiach polskich patrioci, a wśród nich krajoznawcy, którym leżało na sercu zjednoczenie kraju opanowanego przez wpływy zaborców, nieustannie podejmowali próby utworzenia organizacji, której misją byłoby integrowanie narodu poprzez krajoznawstwo.

Przepisy ustanowione przez zaborców uniemożliwiały tworzenie polskich organizacji turystycznych, dlatego w drugiej połowie XIX w. turystyką zajmowały się stowarzyszenia sportowe zrzeszające m.in. cyklistów i wioślarzy, podejmujące również konspiracyjną działalność krajoznawczą. W 1906 r., w atmosferze pewnej odwilży po rewolucji 1905 r., powstały na ziemiach zaboru rosyjskiego warunki do formalnego utworzenia Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (PTK).

Mimo że w tym okresie naszego kraju nie było na mapach świata, nowa organizacja od samego początku akcentowała swój ogólnopolski charakter. Przejawem tej jedności był znak PTK, autorstwa Mikołaja Wisznickiego. Umieszczono w nim herby najważniejszych miast poszczególnych zaborów: Warszawy, Krakowa i Poznania oraz sylwetkę ruin zamku Ogrodzieniec położonego na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej.

Za inicjatora Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego uchodzi **Aleksander Janowski**, urzędnik kolei warszawsko-wiedeńskiej, nauczyciel, krajoznawca, autor przewodników i poradników popularyzujących krajoznawstwo.

W rzeczywistości współtwórców ruchu krajoznawczego było znacznie więcej, a reprezentowali oni różne dziedziny nauki i życia społeczno-gospodarczego.

Pierwszym prezesem PTK był (do 1910 r.) **Zygmunt Gloger**, ceniony historyk, badacz polskiej tradycji, autor monumentalnej *Encyklopedii staropolskiej*. Nauki przyrodnicze reprezentował **Kazimierz Kulwiec**, współzałożyciel czasopisma krajoznawczego *Ziemia*, prezes Ligi Ochrony Przyrody, obecnie patron Centralnej Biblioteki PTTK w Warszawie.

Dziennikarzem, aktorem, reżyserem, ale i działaczem oświatowym był **Karol Hoffman**, który też współpracował przy powstawaniu *Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego*. Natomiast **Mikołaj Wisznicki** był nie tylko krajoznawcą, ale również cenionym malarzem – batalistą. To jemu pierwsze wydawnictwa PTK zawdzięczały swoją efektowną szatę graficzną.

Wspaniałą kartę w dziejach PTK, a także późniejszego Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego zapisał **Mieczysław Orłowicz**, człowiek wszechstronny, prawnik, historyk sztuki, twórca Akademickiego Klubu Turystycznego we Lwowie (1906), organizator licznych wycieczek, autor wielu przewodników turystycznych. W okresie międzywojennym był współtwórcą państwowych struktur zarządzania turystyką.

Za wybitnego propagatora regionalizmu uważany jest **Aleksander Patkowski**, wybitny działacz PTK w Sandomierzu i Warszawie.

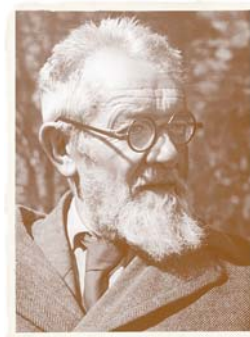
Natomiast **Leopold Węgrzynowicz** był organizatorem ruchu krajoznawczego młodzieży szkolnej, działaczem harcerskim, twórcą cennego czasopisma krajoznawczego *Orli Lot*.

Jednym z pierwszych badaczy rozwoju turystyki był wybitny geograf **Stanisław Leszczycki**, ostatni prezes Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego do 1950 r.

Po 1950 r. w szeregach PTTK działało również wielu wybitnych regionalistów, publicystów i przedstawicieli różnych dyscyplin nauki.

Mikołaj Wisznicki
(1870-1954)

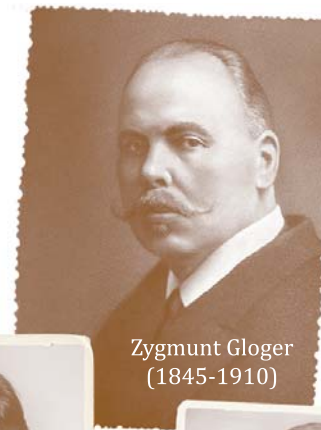
Mieczysław Orłowicz
(1881-1959)

Stanisław Leszczycki
(1907-1996)

Karol Hoffman
(1855-1937)

Zygmunt Gloger
(1845-1910)

Kazimierz Kulwiec
(1871-1942)

Aleksander Janowski
(1866-1944)

*Przez poznanie - do umiłowania,
a przez umiłowanie do czynów
ofiarnych*

Aleksander Janowski

*- hasło to jest i dość zrozumiałe
i na tyle silne, że poprzez najcięższe
przeżycia i najgłębsze przeistoczenia
ostać się może, zasługuje więc na miejsce
dostojne i na codzienne - jak pacierz -
i na uroczyste - jak modlitwa - głoszenie.*

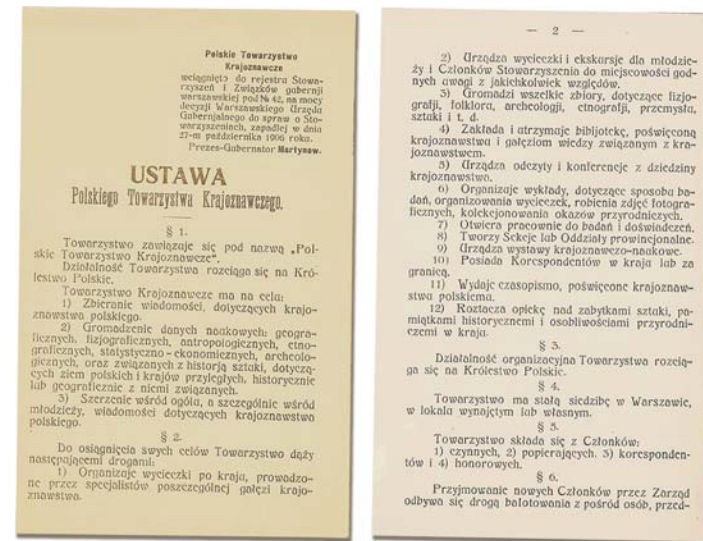
Kazimierz Kulwiec, *Przeszłość i przyszłość
krajoznawstwa polskiego, Ziemia, R. 17, 1932 nr 6*

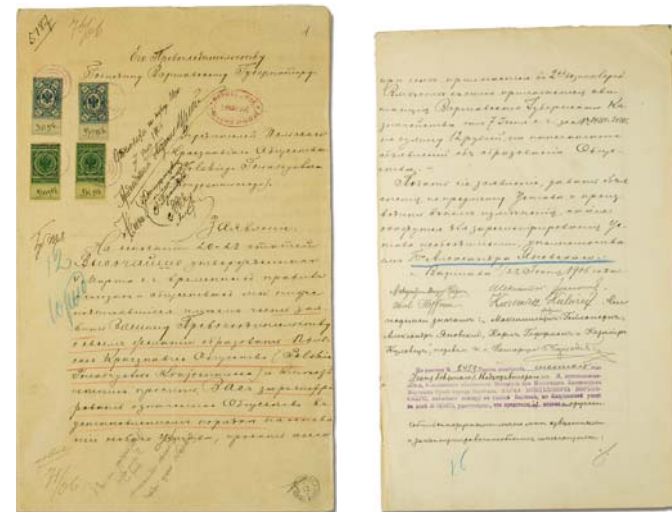
Gmach Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie przy ul. Krakowskie Przedmieście 66, gdzie w 1906 r. zapadła decyzja o utworzeniu Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. 3 grudnia 1982 r. wmurowano tablicę upamiętniającą to wydarzenie sprzed 75 lat. *Proj. K. Lipiński*

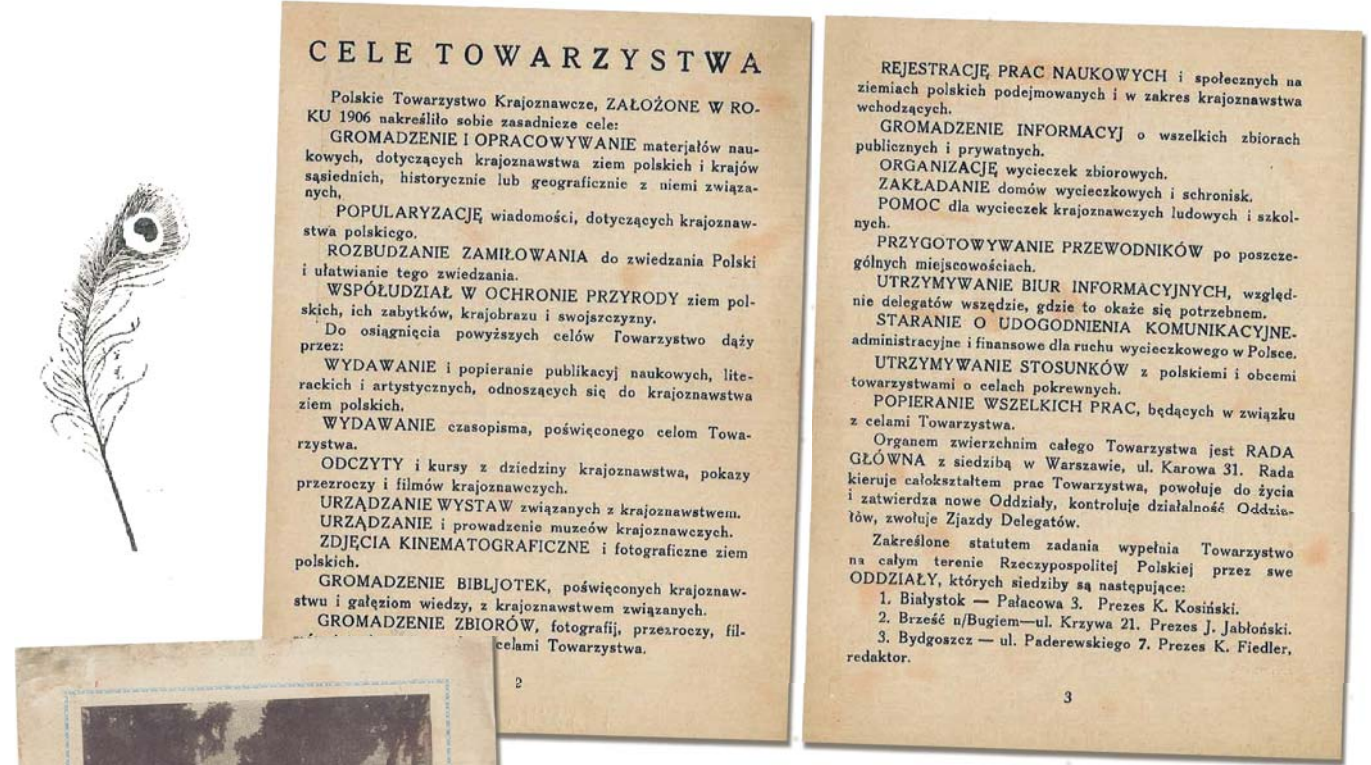
Dwujęzyczna legitymacja członkowska Mieczysława Halickiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego nr 172 z 1910 r. – z dwujęzycznym podpisem Aleksandra Janowskiego i Kazimierza Kulwiecia – z prawem do robienia zdjęć fotograficznych w miejscowościach i z gmachów nie zakazanych przez istniejące prawo. (ze zbiorów Muzeum PTTK w Radomiu)

Ustawa Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Statut organizacji, którą ... wciągnięto do rejestru Stowarzyszeń i Związków guberni warszawskiej pod No. 42, na mocy decyzji Warszawskiego Urzędu Gubernialnego do spraw o Stowarzyszeniach, zapadłej w dniu 27-m października 1906 r.

Wniosek z 22 października 1906 r. do rosyjskiego gubernatora warszawskiego o rejestrację Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego z podpisami Aleksandra Janowskiego, Karola Hoffmana, Kazimierza Kulwiecia i Maksymiliana Heilperna.

Folder Polskie Towarzystwo Krajoznawcze z 1933 r. *Proj. dr F. Uhorczak*

Role, jaką spełniała przedtem tylko poezja romantyczna, krajoznawcy wzbogacili nowym motywem: dźwiganiem ducha przez miłość do ziemi. Miłości tej wyrazem było dążenie do zespolenia całego obszaru narodowego, ujęte w symbol graficzny znaku, który jedną stalową obęczą obejmował herby Warszawy, Krakowa i Poznania. Ustanowiło go Polskie Towarzystwo Krajoznawcze w roku 1906.

Artur Górski, *Ideologia krajoznawstwa, Ziemia*, nr 23-24 z 5 grudnia 1926 r.

ADRESY SIEDZIB WŁADZ CENTRALNYCH (CENTRALA, ZARZĄD GŁÓWNY, RADA GŁÓWNA) POLSKIEGO TOWARZYSTWA KRAJOZNAWCZEGO OD POWSTANIA DO POŁĄCZENIA Z POLSKIM TOWARZYSTWEM TATRZAŃSKIM W POLSKIE TOWARZYSTWO TURYSTYCZNO-KRAJOZNAWCZE W WARSZAWIE

Fot. G. Orłowska-Rybicka

OD 1906 ROKU DO ZAKOŃCZENIA I WOJNY ŚWIATOWEJ – WARSZAWA
AL. JEROZOLIMSKIE 29
ORYGINALNY BUDYNEK ZNISZCZONY PODCZAS WOJNY

OD 1918 DO 1933 ROKU – WARSZAWA
UL. KAROWA 31
DO DZIS BUDYNEK WARSZAWSKIEGO TOWARZYSTWA KRAJOZNAWCZEGO

OD 1934 DO 1939 ROKU – ODDZIAŁ WARSZAWSKI
NOWY ŚWIAT 19 m. 4
BUDYNEK ODBUDOWANY PO WOJNIE

PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ KONFERENCJA W KRAKOWIE WYKŁADY I WYSTAWY WARSZAWY W WIELKIM HALE WIELKIEJ
DNI 14 WIELESERIA 1945 ROKU W KRAKOWIE
PAŃSTWOWEGO GIMNAZJUM IM. WŁADYSŁAWA IV
PRZY UL. ZYGMUNTOWSKIEJ 60/51
UL. SOLIDARNOŚCI 51
NA PRACZE

W LUTYM 1946 ROKU PTK GOŚCINNIE ZNALEZŁO SIĘ W BUDYNKU ZARZĄDU LIGI MORSKIEJ PRZY
UL. WIDOK 10
A NA CELE ORGANIZACYJNE OTRZYMAŁO (MAGAZYN) POKÓJ BIUROWY PRZY UL. FRASCATTI 2

W MARCU 1947 ROKU PTK ZYSKAŁO 3-POKŁADOWY LOKAL W SIEDZIBIE ZWIĄZKU NAUCZYCIELSTWA POLSKIEGO PRZY
UL. SMULIKOWSKIEGO 6/8
(POTEM SPASOWSKIEGO)

PO ZŁOŻENIU POŁĄCZENIOWYM PTK I PTT W GRUDNIU 1950 ROKU TOWARZYSTWO MIAŁO SIEDZIBĘ POD ADRESEM
UL. CHMIELNA 51
BUDYNEK NIE ISTNIEJE TEN GDZIEK UL. CHMIELNEJ

Stanisław Thugutt
(1873-1941)

My na kraj chcemy patrzeć [...] nie jak miłośnicy na muzeum pamiątek, nie jak zbieracz osobliwości, i nie jak przyrodnik, ekonomista czy etnograf, tylko jak patrzeć powinien Polak, który chce wiedzieć o ziemi swej wszystko i któremu wszystko jest drogie.

Stanisław Thugutt,
W obronie własnej, Ziemia 1911 nr 12.

Leopold Węgrzynowicz
(1891-1960)

Portret zbiorowy członków Zarządu PTK z 1910 r.

Feliks Kanclerz
(1908-1969)

Stanisław Lenartowicz
(1890-1968)

Aleksander Patkowski
(1890-1942)

Kazimierz Staszewski
(1897-1968)

Od PTK do PTTK

Przed powstaniem Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK) na ziemiach polskich istniały różne organizacje turystyczne, a do najważniejszych należały Polskie Towarzystwo Tatrzańskie (założone w 1873 r.) i Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (założone w 1906 r.). Już w 1932 r. prowadzone były rozmowy o zjednoczeniu tych stowarzyszeń i nawet pojawiła się nazwa Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, ale idea ta nie została wówczas zrealizowana.

Do tej inicjatywy powrócono w 1950 r. Choć znaczna część działaczy pojmowała sens zjednoczenia, to jednak podjęta odgórnie przez ówczesne władze decyzja o połączeniu organizacji nie we wszystkich kręgach była akceptowana.

Jak wspominali ówcześni członkowie PTT i PTK, obawiano się likwidacji stowarzyszeń, określanych przez sterujących władzę jako organizacje burżuazyjne, wsteczne – nieodpowiadające nowemu „jedynie słusznemu” ustrojowi. Zarzucano tym organizacjom rzekomą elitarność, a w nowej rzeczywistości było miejsce jedynie dla turystyki masowej, kierowanej do szerokich rzesz społeczeństwa. Planowano upaństwowienie majątku PTT i PTK, odebranie schronisk i domów wycieczkowych. Próby organizowania imprez turystyki kwalifikowanej przez tworzone na wzór radziecki placówki kultury nie powiodły się, ponieważ struktury te były do tego rodzaju działań zupełnie nieprzygotowane.

Mając przed sobą dwie możliwości: albo całkowitą likwidację ruchu turystyczno-krajoznawczego, albo podporządkowanie się nowej władzy, wybrano tę drugą drogę, dążąc jednak, aby w nowym towarzystwie sięgać jak najszerszej do dobrych tradycji oraz by kontynuować dawne idee, oczywiście w tolerowanych granicach.

Choć w 1950 r. nie wszyscy działacze znaleźli sobie miejsce w zjednoczonym Towarzystwie, to jednak znaczna ich część niekiedy nieformalnie nadal je wspierała, by po październikowej odwilży 1956 r. szerzej włączyć się do działań PTTK, które – jak pokazał czas – nie sprzeniewierzyło się szlachetnym ideom. Píše o tym szeroko zasłużony historyk ruchu krajoznawczego, Wanda Skowron, w kolejnych tomach *Studiów i materiałów z dziejów krajoznawstwa polskiego*.

Pomówmy o historii powstania PTTK

raz jeszcze przed zbliżającym się jubileuszem 60-lecia Towarzystwa. Mało kto dziś pamięta, że idea połączenia – fuzji PTT i PTK jest znacznie wcześniejsza niż okres powojenny czy apogeum stalinizmu w Polsce. Rozmowy dwustronne obu Towarzystw toczyły się od roku 1932. Uważano, że wzmocni i rozszerzy to możliwości obu środowisk, pozwoli pełniej zaistnieć w „przemśle turystycznym” wspieranym przez władze II Rzeczypospolitej. Do wybuchu II wojny światowej rozwiązano i uzgodniono wiele problemów pozwalających realnie myśleć o zjednoczeniu sił oprócz nazwy nowej, a niosącej dorobek obu Towarzystw, organizacji.

Po zakończeniu II wojny światowej – już w 1945 roku – powrócono do przerwanych rozmów. Ten stan rzeczy dokumentuje Księga Protokołów PTK 1945/1950 (Archiwum PTTK, Kat. A, 198) gdzie odnajdujemy 27 zapisów o prowadzonych rozmowach. Broniąc się przed ewentualnymi pomówieniami o fałszerstwo warto wiedzieć, iż Księga Protokołów pisana odręcznie w sposób ciągły jest całością intro-ligatorską. (Wykaz protokołów, z posiedzeń Prezydium oraz Zarządu Głównego PTK tam zamieszczonych, na których omawiano fuzję można odnaleźć w I tomie „Studiów i materiałów z dziejów krajoznawstwa polskiego” Warszawa 2006 s. 127).

Czas, w którym powstało PTTK był dramatyczny dla kraju, a dla organizacji z tradycjami obrony tożsamości Polaków niebezpieczny. Wiele z nich wtedy rozwiązanych, nigdy się już nie odrodziło. Jednak odpowiedzialna praca i działanie środowisk kierowniczych PTT i PTK rozumiejących zagrożenie pozwoliło uratować, w znacznej części, wielopokoleniowy dorobek.

Alternatywą było powstanie organizacji turystyczno-krajoznawczej opartej na modelu radzieckim z do końca podyktowanym składem osobowym władz. Organizacja tego typu powstać musiała ponieważ była zapisana w programie polityki społecznej narodów Związku Radzieckiego i krajów satelickich. W modelu tym nie istniało wyodrębnienie turystyki od sportu.

Język tamtego czasu – w oficjalnych wystąpieniach – obcy mentalnie dla polskiego ucha, wręcz niestrawny, wielokrotnie niesprawiedliwy wzmagał wrażenie, iż fuzja następuje jedynie pod przymusem. Można powiedzieć, że było to nieszczęśliwe zderzenie rzeczywistych potrzeb i dążeń z rzeczywistością zniewolonego kraju. Warto też zauważyć, że szeregowi członkowie, nawet wybitni, ale nie włączeni bezpośrednio w prace zjednoczeniowe nie mogli być informowani o wszystkich działaniach, aby u progu „nie spalić” zamysłu ratowania przestrzeni wolności – takiej, jaka wtedy była dostępna – w przyszłym działaniu. Wreszcie aby nie dopuścić do odebrania majątku i pól działania, a takie zakusy były.

Planowano, aby majątek (bazę) i kierunki działania turystycznego (obsługę ruchu turystycznego z wielkimi imprezami) przekazać Przedsiębiorstwu Państwowemu „ORBIS”. Biblioteki natomiast miały być przekazane do bibliotek miejskich. To niebezpieczeństwo wystąpiło jeszcze raz w pierwszej kadencji PTTK, ale również zostało zażegnane.

Wreszcie sam akt fuzji. Trzeba nań patrzeć uwzględniając ówczesne prawo. Bez zamknięcia działalności obu Towarzystw nie można było przystąpić do powołania wspólnej organizacji, ale należy też pamiętać, iż na uprawomocnienie uchwał Zjazdów PTT i PTK o zakończeniu działalności potrzeba było trzech dni. Tymczasem Zjazd Połączeniowy (bo tak go nazwano) miał miejsce już dnia następnego 17.XII.1950 r. Taki „mały” prawny wybieg, ale w związku z nim nie można dziś mówić, że Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze powoływały prywatne osoby.

Czy wszyscy byli przekonani o słuszności decyzji, czy wszyscy do końca rozumieli wielkość zagrożenia i o jaką stawkę idzie gra? Nie, i dziwnym byłoby gdyby było inaczej. Dziś piszący w opozycji do połączenia Towarzystw nieodmiennie podają dwa nazwiska wielce zasłużonych osób L. Węgrzynowicza i M. Orłowicza, którzy nie przystąpili do PTTK, nazywając ich „ikonami krajoznawstwa”. Nie znaczy to jednak, że trwale odeszli od pracy w Towarzystwie. I tak dla przykładu tylko nazwisko M. Orłowicza odnajdujemy w składzie 37-osobowej Komisji Krajoznawczej pod przewodnic-

twem St. Lenartowicza, powołanej z inicjatywy Prezydium ZG PTTK w styczniu 1957 r., L. Węgrzynowicza walczącego na łamach organu Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego „TURYSTA” o powrót do struktur Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej w XXX-lecie ich powstania (1957 nr 5, s. 7). A na uroczystościach jubileuszowych w Warszawie 2.XII.1956 r. obaj przyjmowali Złotą Odznakę PTTK. Szkoda tylko, że przeciwnicy – może lepiej powiedzieć krytycy – połączenia PTT z PTK nie znają dalszych losów społecznych obu działaczy, jak również nie zauważają i nie piszą o innych wybitnych, którzy podjęli trud pracy w nowej organizacji o ogromnych tradycjach. Zdumiewa owa nierównocенność ocen ludzkich postaw.

Pozostaje jeszcze powiedzieć o związkach sportowych i klubach, których kadra, po ich likwidacji, weszła do PTTK wzbogacając propozycję programową Towarzystwa o nowe specjalności turystyki kwalifikowanej. Trzeba też dodać – o czym również zanikła pamięć – że w PTTK znaleźli miejsce starzy, zasłużeni, a odsunięci działacze tych związków i klubów ofiarowując nowej organizacji swoje doświadczenie i prace. Po 1956 r. powróciły do życia społeczne związki sportowe nastawione jednak na sport wyczynowy. W Towarzystwie turystyka kwalifikowana zajęła znaczącą pozycję przyciągając w sposób szczególny młodzież, już trzeciego pokolenia, zasilającego szeregi członków.

Wanda Skowron
(Komisja Historii i Tradycji PTTK, 2009)

Misja PTTK w okresie Polski Ludowej

Organizacje turystyczne będące poprzednikami PTTK znalazły się po 1945 r. w zupełnie nowych uwarunkowaniach. Nie wszyscy byli członkowie Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego i Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego zaakceptowali odgórną formę zjednoczenia towarzystw, a także narzucone treści. Nowa organizacja, czyli Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, miała mieć przede wszystkim charakter masowy, a jej celem stało się zapewnienie wypoczynku szerokim rzeszom społeczeństwa.

W latach 50. XX w. jedynym miernikiem oceny działalności gospodarczej, społeczno-kulturalnej, w tym turystycznej, bywały statystyki. Liczyła się przede wszystkim liczba członków PTTK, kół i klubów, organizowanych imprez i ich uczestników. W mniejszym stopniu przeważała waga do treści programowych, które miały niekiedy ograniczać się do propagowania zdobytych ustrojów socjalistycznych. Masowość turystyki obnażała jej dysfunkcje, negatywny wpływ na środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kultury. Towarzystwo włączyło się do propagowania idei ochrony przyrody, opieki nad zabytkami i szeroko pojętej kultury na turystycznym szlaku.

Spółeczeństwo dotknięte skutkami niedawno zakończonej wojny oczekiwało propozycji atrakcyjnych i relatywnie tanich form turystyki i wypoczynku. Pomogły w tym porozumienia zawarte przez PTTK z różnymi organizacjami: związkowymi, młodzieżowymi, spółdzielczymi itd. Niektóre z tych dokumentów miały charakter fasadowy, jednak w wielu przypadkach osiągnięto wymierne efekty, np. w formie zorganizowanych imprez.

Działalność PTTK kierowana od samego początku do wszystkich środowisk (miasto, wieś, osiedla mieszkaniowe, szkoły, zakłady pracy, różne grupy wiekowe) spotkała się od początku z dużym zainteresowaniem. Popularyzując dostępne formy turystyki Towarzystwo przyczyniło się do promocji zdrowych i aktywnych sposobów na życie, jednocześnie współuczestnicząc w procesie edukacji społeczeństwa. To istotny wkład w zwalczanie analfabetyzmu i krzewienie wiedzy o ojczystym kraju.

W PTTK działało wiele osób nieakceptujących realiów ówczesnego ustroju. Po przemianach polskiego państwa, kiedy wydawało się, że zainicjowane demokratyczne przemiany będą miały bardziej trwały charakter, do Towarzystwa powróciła znaczna grupa dawnych działaczy. Przywrócono rangę regionalizmu krajoznawczego, zwiększono znaczenie i samodzielność oddziałów terenowych.

W 1970 r. władze państwowe pozwoliły na zorganizowanie drugiego kongresu krajoznawczego, jednak nie wyrażono zgody, aby to wydarzenie nosiło miano kongresu, gdyż byłoby to... nawiązanie do idei ustroju kapitalistycznego. Cóż, takie były ówczesne realia. Skuteczność działań jednostek organizacyjnych PTTK stała się najlepszym argumentem w niełatwych zmaganiach z zakusami niektórych przedstawicieli władzy ludowej. Istnienie, a tym bardziej rozwój naszej organizacji, nie zawsze podobały się decydentom, którzy chcieli ukształtować obraz polskiej turystyki według wzorców radzieckich. Szybko zrezygnowano m.in. z próby odebrania Towarzystwu obiektów turystyki kwalifikowanej, gdyż

okazało się, że państwowe struktury nie były przygotowane do prowadzenia takiej działalności, wymagającej szerokiego zaangażowania społecznego.

Działania PTTK towarzyszyły przemianom społecznym i kulturalnym w naszym kraju. W latach 60. XX w. propagowano decentralizację, m.in. Eksperyment Sądecki (program rozwoju turystyki w regionie z udziałem sił lokalnych), akcja „Ziemia Lubuska – piękna, gospodarna i kulturalna”. Na uwagę zasługuje duży udział działaczy PTTK w procesach rewaloryzacji Krakowa, Zamościa, Fromborka.

Gdy w 1966 r. władze państwowe propagowały obchody 1000-lecia państwa polskiego, mające być konkurencją dla obchodów milenijnych organizowanych przez Episkopat, znaczna część działaczy Towarzystwa zaangażowała się do udziału w uroczystościach kościelnych. PTTK było jedną z nielicznych organizacji świeckich, do których należeli duchowni.

Mimo wielu trudności okresu PRL (ingerencja władz, cenzura, reglamentacja papieru niezbędnego do wydawania publikacji) Towarzystwo starało się nie tyle nadążać, ale bardzo często wyprzedzać przemiany, jakie zachodziły w Polsce.

Zwiastunem tych przemian, a także wielką szansą nobilitacji turystyki, stał się w 1978 r. wybór kardynała Karola Wojtyły – Członka Honorowego PTTK na Stolicę Piotrową.

PTTK po połączeniu Towarzystw, dysponowało ogromnym dorobkiem intelektualnym oraz doświadczeniem w działalności na rzecz społeczeństwa

i Ojczyzny. Hasło Aleksandra Janowskiego było tak nośne, że w legitymacjach członkowskich PTTK drobnym drukiem na ostatniej stronie umieszczony był cytat, z podpisem Bolesława Bieruta.

W strukturach PTTK działało wielu uczestników ruchu oporu, którym znane były różne formy konspiracji. Tylko w samym Powstaniu Warszawskim uczestniczyło 107 osób, które Włodzimierz Majdewicz wymienia w swoim artykule, opublikowanym w *Studia i materiały z dziejów krajoznawstwa polskiego* T. 9, podając ich pseudonimy i informacje,

gdzie walczyli w Powstaniu oraz jakie funkcje pełnili po wojnie w Towarzystwie, w Warszawie i w terenie. PTTK było również miejscem, gdzie „niepoprawni politycznie” powstańcy znaleźli pracę i możliwości działania.

W kształtowaniu nawyków aktywnego wypoczynku i turystyki olbrzymią rolę odegrały wydawnictwa.

Autorami literatury turystyczno-krajoznawczej byli przeważnie członkowie PTTK, którzy publikowali w różnych oficynach wydawniczych. Dopiero w 1973 r. Ministerstwo Kultury i Sztuki przyznało Zarządowi Głównemu PTTK prawo wydawania publikacji niezbędnych do realizacji zadań statutowych PTTK. Powołany Zakład Wydawniczo-Propagandowy przekształcono w 1982 r. w Wydawnictwo PTTK „Kraj”, które w 1983 r. otrzymało od ministra kultury i sztuki rozszerzoną koncesję wydawniczą. Nadal jednak przewodniki i monografie województw i całej Polski pozostawały w gestii wydawnictwa „Sport i Turystyka”, a roczne plany wydawnicze musiały być zatwierdzane w ministerstwie, i tam udzielano zgody na druk i wysokość nakładu oraz przydzielano papier, bez którego drukarnie nie przyjmowały zamówień. Oczywiście nadal obowiązywała cenzura. „Kraj” mógł liczyć na autorów - regionalistów, pasjonatów i znawców różnych dziedzin zainteresowań turystów. Wydawano liczne serie, przewodniki, mapy, poradniki, informatory, słowniki, monografie.

Seria Góry za miedzą
Seria Polskie góry
Seria Tydzień w górach

Seria Biblioteczka turysty górskiego

Seria Przewodnik turystyczny

Seria Parki narodowe i krajobrazowe

Seria Biblioteczka działacza koła zakładowego PTTK.
Seria Biblioteczka SKKT PTTK

Seria Zeszyty historyczne PTTK

Seria Na szlaku

Seria Szlaki wodne

Wydano ponad 600 tytułów książkowych. Nakłady przewodników zazwyczaj liczyły od 10 000 do 50 000 egz., rekord pobiła publikacja Ireny Gumowskiej *Ziółka i my*, której 3 wydania w latach 1983-1985 osiągnęły łączny nakład 300 000 egz.

„...w ramach - że tak powiem - wczasów chciałem pobyc na tonie natury, szmerem ziółek ukoić swe nerwy, nabrać ikry, wigoru i werwy, by ten model budować jak złoto. Z entuzjazmem. Nie tylko z ochotą. Więc na halę się wspiąłem z mozolem I stanawszy na hali westchnąłem. Ach jak piękne są pola i lasy, Ozdobione skórkami z kielbasy, puszkami z byczków w tomacie, resztkami śledzi w margynacie, dziurkami ementalera, staniolem tyłzycznego sera, szyjką monopolowej, tubką z sardelowej, papierkiem z czekolady, butelką z oranżady, kromką chleba z masłem, gazetą z gromkim hasłem, stoikiem z śliwkowego dżemu, i wieczkiem od tłustego kremu, tudzież ..... ponadto..... Tak! Piękne są pola i lasy gdy przejdą po nich masy...”

Stanisław Pagaczewski, *Pochwała turystyki masowej* (fragmenty) *Turysta* 1957 nr 9, s. 15

Rewaloryzacja Zamościa była ważnym przedsięwzięciem zarówno dla społeczności miasta, jak i turystów. Okazją do jej podjęcia było przypadające w 1980 r. 400-lecie miasta.

W ramach akcji **Zamość wczoraj, dziś, jutro** w latach 1977-1980 20 754 członków PTTK przepracowało na rzecz Zamościa 115 158 godzin roboczych, m.in. wykonali społecznie, wartą milion złotych, dokumentację fotogrametryczną zabytkowych budynków.

Zamość. Monografia opracowania dokumentacji geodezyjno-fotogrametrycznej – część zabytkowa, Warszawa 1978

Złoty medal Budowniczy Zamościa wraz z okolicznościowym dyplomem

W imieniu Zarządu Głównego PTTK delegacja z Franciszkiem Midurą na czele wręczyła Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II medal 50-lecia PTTK w 2000 r. Ojciec Święty był Członkiem Honorowym PTTK. Fot. Z arch. Ziemi

Akcja **PTTK dla Krakowa** polegała przede wszystkim na zbiórce środków finansowych przeznaczonych na rewaloryzację zabytków miasta. Działania PTTK na rzecz odnowy Krakowa zawarto w porozumieniu podpisanym przez Zarząd Główny PTTK, prezydenta Krakowa i Społeczny Komitet Odnowy Zabytków Krakowa. Wynikiem było przekazanie Towarzystwu przez władze miasta dwóch kamienic z przeznaczeniem na COTG PTTK.

PTTK dla Krakowa, Gościniec 1980, nr 9 s. 24

Polsce służyliśmy i służyć będziemy

Symbolicznie wybrzmiewający tekst tablicy pamiątkowej na elewacji siedziby Zarządu Głównego PTTK w Warszawie.

Z okazji jubileuszu 50-lecia PTTK prezes Janusz Zdebski odświeża tablicę pamiątkową przy ul. Senatorskiej 11 w Warszawie. Od lewej: Tadeusz Martusewicz, Agnieszka Suss, Anna Kirchner, Janusz Zdebski, Janusz Żmudziński, Stanisław Dygasiewicz i Katarzyna Knapka. Fot. Marian Głazewski

Wycieczki

Motywy wstępowania w szeregi Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego była chęć jak najlepszego poznawania podzielonego przez zaborców kraju, ale też charakterystyczna dla krajoznawców wrodzona potrzeba przekazywania tej wiedzy innym.

Poznawanie było i jest nadal możliwe drogą pozyskiwania cennych informacji w bibliotekach, prasie, a wraz z postępem techniki także dzięki innym, coraz nowocześniejszym środkom przekazu. Jednak prawdziwe poznanie jest możliwe jedynie drogą autopsji, a hasło „zwiadź to, o czym przeczytałeś – przeczytaj o tym, co zamierzasz zwiedzić” jest zawsze aktualne.

Organizatorzy pierwszych zbiorowych wycieczek wywodzący się z szeregow PTK, przywiązywali dużą wagę do przygotowania programów krajoznawczych. Uczono turystów-krajoznawców m.in. o tym, w jakiej kolejności poznawać nieznaną miejscowość, poczynając np. od obejrzenia widoku z wieży, zza rzeki, nie zapominając o chwili zadumy na miejscowym cmentarzu, pochyleniu się nad prochami przodków, ale i o refleksji nad ich dokonaniem.

Wbrew temu, co usiłowano niekiedy twierdzić w latach 50. XX w. już pierwsze wycieczki Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, nie były przedsięwzięciem elitarnym, lecz dostępnym dla całego społeczeństwa. Trasy prowadziły statkiem do Puszczy Kampinoskiej (1907 r.), ujścia Pilicy w rejonie Warki (1908 r.), a w kolejnych latach m.in. do Otwocka Wielkiego, Raszyna i Falent, Czerska i Góry Kalwarii. W niektórych wycieczkach uczestniczyło nawet ponad 1000 osób.

Po 1945 r. zgodnie z oficjalnymi zaleceniami podjęto akcję organizacji wycieczek masowych, dofinansowywanych przez władze, starając się jednak by masowość nie wpły-

nęła na osłabienie poziomu merytorycznego tych przedsięwzięć. Mimo nacisków ze strony władz PRL przewodnicy PTTK nie odstąpili m.in. od organizowania wycieczek na tereny Bitwy Warszawskiej 1920 r. i do ośrodków kultu religijnego.

W Polskim Towarzystwie Turystyczno-Krajoznawczym organizacja wycieczek jest nadal jednym z ważniejszych zadań działalności statutowo-programowej. Obok popularnych wycieczek pieszych – nizinnych i górskich, pojawiły się z czasem imprezy, w których udział wymagał posiadania coraz większej wiedzy i umiejętności.

Propagując te formy turystyki kwalifikowanej (nazwa zrodziła się w 1953 r. w szeregach PTTK) Towarzystwo organizuje m.in. imprezy jeździeckie, kajakowe, żeglarskie, podwodne, narciarskie, wspinaczkowe, speleologiczne, motorowe czy zawody na orientację. Dużą rolę odgrywa działalność szkoleniowa i popularyzatorska kierowana zarówno do kadry, jak i uczestników imprez. Zgodnie z tradycją wywodzącą się jeszcze z kręgów PTK i kontynuowaną twórczo przez PTTK, organizatorzy tych wydarzeń przywiązują dużą wagę do zapewnienia wartościowych programów krajoznawczych.

W 2017 r. zorganizowano 31 832 takich wycieczek i imprez z udziałem 583 131 osób. Nadal królują wycieczki i imprezy piesze nizinne (17 863 wycieczek, 252 211 uczestników) oraz górskie (odpowiednio 4490 i 136 515), coraz popularniejsze stają się imprezy kolarskie (odpowiednio 3480 i 69 439).

Promocji turystyki służy rozbudowany system odznak krajoznawczych i turystyki kwalifikowanej, które można zdobywać po spełnieniu warunków regulaminowych.

Ale ja bym pragnął, żeby chłopcy ze wsi nie ciskali do celu kamieniami, długocząc kamienną nad bramą tablicę, gdzie jeszcze można było odczytać napis:

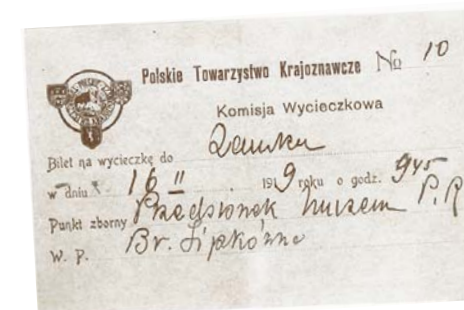
Severinus Boner de Balicze et Ogródzieniec.

A tę opiekę, a raczej to poczucie miłości i dumy można i trzeba wskrzeszać w milionach, które muszą znać swój kraj. Tak urodziła się myśl o Towarzystwie Krajoznawczym. Tam, gdzie urwiste skały wieńczą baszty Bojerowego zamczyska.

Aleksander Janowski na 30-lecie Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, *Ziemia* 1936 nr 5.

Wycieczka PTK ok. 1909 r. Pierwszy od prawej Józef Kołodziejczyk, czwarta – Regina Danyszówna, w środku – Mikołaj Wisznicki. (Repr. z *Turysty* nr 12 z 1956 r.)

Bilet Komisji Wycieczkowej PTK z 1919 r.

Członkowie PTK w Łysogórach, oparci o drzewo z prawej Aleksander Janowski, z lewej Mikołaj Wisznicki.

Stylowe a zarazem typowe zdjęcie pamiątkowe z koedukacyjnej wycieczki PTK, ostatni z prawej Mikołaj Wisznicki. Fot. Archiwum CFK PTTK

"(...) Wobec licznych zapisów i niemożności porozumiewania się, w ostatniej chwili postanowiono, raz na zawsze, odbywać wycieczki w terminie zdecydowanym, bez względu na pogodę. Drugie ważne postanowienie stanowi, że Towarzystwo nie może zajmować się sprawą żywności, i każdy uczestnik musi sam zaopatrywać się w zapasy. Organizatorowie ułatwiają przejazd, wyrabiają pozwolenia, udzielają objaśnień naukowych."

(Z diariusza wycieczkowego PTK - 1907)

Fot. A. Wiśniewski

Fot. W. Grodzki

Fot. A. Kozakiewicz

Fot. Archiwum WSSTO

Fot. J. Kufel

Fot. M. Maśliński

*Piękną jest Polska w górach i równinach,
w lasach, polach, łąkach; piękną jest
na ładzie i wodzie; piękną w miastach
i wsiach.*

A. Janowski, *Nasza Ojczyzna*, Warszawa 1919

Komisje społeczne Zarządu Głównego PTTK są organizatorami centralnych i ogólnopolskich wędrowek turystów oraz rajdów i zlotów kadry przodowniczej, instruktorskiej i przewodniczej. Tradycja organizacji tych imprez jest długa. W 2018 r. warto odnotować m.in.:

- 67 Centralny Zlot Turystów Kolarzy UECT,
- 63 Rajd Narciarski „Karkonosze”,
- 61 Ogólnopolski Zlot Przodowników Turystyki Pieszej,
- 59 Ogólnopolski Wysokokwalifikowany Rajd Pieszy,
- 58 Międzynarodowy Splyw Kajakowy Pojezierzem Brodnickim, Drwęcą i Wisłą,
- 57 Ogólnopolski Zlot Sudeckich Przodowników Turystyki Górskiej,
- 54 Centralny Rajd Turystyczny Wojska Polskiego na Orientację,
- 48 Centralny Zlot Krajoznawców PTTK,
- 47 Zlot Przodowników Turystyki Kajakowej PTTK,
- 47 Centralny Zjazd Przodowników Turystyki Motorowej,
- 39 Rodzinny Rejs Żeglarsko-Motorowodny PTTK „Pętla Wielkopolska”,
- 38 Ogólnopolski Zlot Klubów Górskich PTTK,
- 36 Ogólnopolski Rajd Górski Przewodników PTTK Przemysł.

Członkowie PTK na wycieczce w Puławach – 1911 r.
Fot. Archiwum CB PTTK

USTAWA
Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, & 2:
„Do osiągnięcia swych celów Towarzystwo dąży następującymi drogami:
1) Organizuje wycieczki po kraju, prowadzone przez specjalistów poszczególnych gałęzi krajoznawstwa. (...)”
Ustawa PTK 1907

ZNIŻKA 33% NA KOLEJACH.

Członkowie Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego jako Towarzystwa należące „do Związku Polskich Towarzystw Turystycznych, przy przejazdach w celach turystycznych w wagonach klasy I, II i III pociągów osobowych i pospiesznych, mogą korzystać na podstawie członkowskich legitymacji wzoru ustalonego z 33 1/3% zniżki od opłat według taryfy normalnej” ...

Ulge powyższą stosuje się pomiędzy stacjami:

Będzin	Miasto Dąbrowa	Kołomyja	Pelplin	Stanisławów
Białystok	Górna	Konin	Piotrków	Stryj
Bielsko	Drohobycz	Kraków	Poznań	Tarnopol
Bochnia	Grodno	Król. Huta	Przemysł	Tarnów
Borysław	Grudziądz	Lublin	Radom	Toruń
Brześć n/Bug.	Jarosław	Lwów	Równe	Warszawa
Bydgoszcz	Jasło	Łuck	Rybnik	Wilno
Chorzów	Kalisz	Łódź	Rzeszów	Włocławek
Cieszyn	Kalusz	Nadwórna	Sambor	Zawiercie
Częstochowa	Katowice	Nowy Sącz	Skoczów	Zywiec
Czortków	Kielce	Ostrów Wlkp.	Sosnowiec	

a stacjami:

Augustów	Delatyn	Konin	Mszana
Riśa-Lipnik	Dolina	Inowrocław	Dolna
Białowieża	Druskieniki	Iwanie Puste	Kościerzyna
Brasław	Dukszty	Jaremeż	Kruszwica
Brodnica	Gdynia	Jastrzębie-	Krynica
Brosznów	Cermakówka	Zdrój	Krzemieniec
Brzeżany	Gniczno	Jaworzec-	Landwarowo
Bystra	Goczalkowice	Jasienica	Leosia
Chabówka	Zdrój	Jeleśnia	Lubiń W-ki
Chejny	Gorlice	Jordanów	Lawoczne
Chojnice	Grybów	Kartuzy	Łowicz
Ciechocinek	Hel	Kielce	Łynkapy
Cieszyn	Horyniec	Kolibki-	Maków
Czarniecka Góra	Hrebentów	Orłowo	Mikuliczyn
	Huciisko	Kołomyja	Milówka
			Pińsk
			Pionki

Informator PTK 1933 r.

Uczestnicy wycieczki PTK 26 kwietnia 1914 r. do Gucina i Wilanowa przy pomniku – grobowcu w Gucinie. Od lewej siedzą: A. Szpadkowski – historyk, A. Rzeszotarska – skarbnik Zarządu PTK, Kazimierz Kulwiec – prezes Zarządu PTK, Z. Szczawiński, F. Liszewski – twórca archiwum fotografii krajoznawczej; stoją w pierwszym rzędzie od lewej: Witold Zembrzusi, Józef Kołodziejczyk, czwarty od prawej Mikołaj Wisznicki – z komisji wycieczkowej PTK. Fot. Archiwum CB PTTK

Wycieczka PTK do Gucina, wyjazd kolejką wąskotorową 26 kwietnia 1914 r. z placu Unii Lubelskiej.

Muzea krajoznawcze

Muzea regionalne są ważną skarbnicą wiedzy, zarówno dla mieszkańców, jak też i turystów odwiedzających różne okolice kraju. Wnikliwy krajoznawca bardzo często rozpoczyna poznawanie nieznanych sobie miejscowości od odwiedzenia takich małych placówek, w których niczym w pigułce zawarte są wiadomości o przyrodzie, historii, kulturze ludowej, wybitnych postaciach związanych z miastem czy regionem.

Polskie Towarzystwo Krajoznawcze nazywano „Ministerstwem Polskości” i to całkowicie słusznie, gdyż w Polsce, której nazwy nie można było odnaleźć na mapach, nie mogły istnieć ministerstwa, a organizacje społeczne – oczywiście w granicach narzuconego przez zaborcę prawa – mogły choć w pewnym stopniu wypełniać te zadania.

Dużą rolę w gromadzeniu i udostępnianiu ekspozycji małych muzeów regionalnych odegrały oddziały PTK m.in. w: Kaliszu, Kielcach, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim, Radomiu, Sandomierzu, Sieradzu, Tomaszowie Mazowieckim oraz Włocławku.

W okresie drugiej wojny światowej część muzeów uległa zniszczeniu, a następnie około 1950 r. – upaństwowieniu. Niektóre duże muzea (np. Kielce, Lublin i Włocławek) szczycą się swoją historią, która zrodziła się w kręgu PTK.

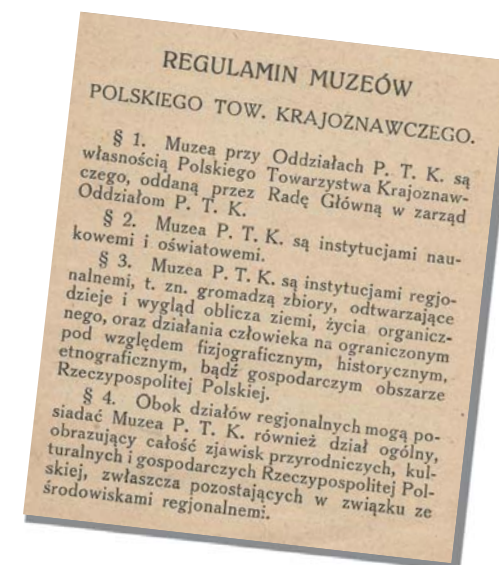
Również i dziś oddziały PTTK prowadzą muzea regionalne, które jak dawniej nie ograniczają się do działalności wystawieniowej, czynnie uczestnicząc w życiu kulturalnym i turystycznym swoich regionów.

Merytoryczny nadzór nad tymi muzeami sprawuje Komisja Opieki nad Zabytkami Zarządu Głównego PTTK i podobne komisje przy oddziałach Towarzystwa.

Obecnie najbardziej znanymi muzeami prowadzonymi przez oddziały PTTK są muzea w Dobczycach (zamek), Golubiu-Dobrzyniu (zamek), Gorlicach, Ojcowie, Iwanowicach, Końskich, Ojcowie, Olkuszu i Starachowicach. Organizowane są w nich ciekawe imprezy, wystawy czasowe, odczyty itd., niekiedy o zasięgu ogólnokrajowym, jak też międzynarodowym (np. Turniej Rycerski na Zamku w Golubiu Dobrzyniu).

Ważną rolę odgrywają Ośrodki Kultury Turystyki Górskiej, będące również małymi muzeami, powstałe z inicjatywy Komisji Turystyki Górskiej PTTK.

Towarzystwo szkoli i skupia społecznych opiekunów zabytków, a także wspiera kolekcjonerstwo krajoznawcze. Doświadczenie uczy, że niektóre znaczące dziś muzea zapoczątkowane zostały przez niewielkie kolekcje.

Zasady organizacji muzeów krajoznawczych. Aleksander Maciesza, *Ziemia* z 3 września 1910, rok I, nr 35 i 36.

Włocławek

Budynek Muzeum PTK we Włocławku. Fot. K. Szatwiński

Sekcja Muzealna Oddziału PTK powstała we Włocławku już w 1908 r., a Muzeum zaczęło działać w marcu 1909 r. w zrujnowanym budynku, w kilku pokojach, łącznie na około 100 m kw. Działalność rozpoczęła apel do mieszkańców i nauczycieli na Kujawach, aby wspomogli placówkę darowiznami, a ofiarodawców honorowano wymienieniem na łamach lokalnej *Gazety Kujawskiej*. Już w 1909 r. muzeum miało 212 eksponatów. Pierwszym kustoszem była Felicja Olszewska. W 1927 r. położono kamień węgielny pod nowy własny budynek, w którym Muzeum rozpoczęło nowy etap swej pracy w 1930 r. Po wojnie wznowiło działalność w 1947 r., a wkrótce uzyskało status Muzeum Okręgowego.

Stanisław Szymański, *Muzea Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego 1906–1950*, Warszawa 1990.

Radom

Założyciele muzeum PTK w Radomiu – stoją od lewej: P. Paszowski i S. Neuman, pozostali nieznan. Fot. Archiwum CB PTTK

Dokument wydany Muzeum PTK w Radomiu przez władze niemieckie.

Piotrków Trybunalski

Pokwitowanie przekazania darów przez M. Federowskiego dla Oddziału Piotrkowskiego PTK podpisał prezes Michał Rawita-Witanowski.

Michał Rawita-Witanowski, założyciel Oddziału PTK w Piotrkowie Trybunalskim.

Kalisz

Kaliskie muzeum zapoczątkował w 1911 r. Stanisław baron Graeve oddając w depozyt Kaliskiemu Oddziałowi PTK kolekcję swoich zbiorów, złożoną z zabytków prehistorycznych i zbiorów etnograficznych z regionu kaliskiego.

Michał Drewko, *Ziemia*, tom XV, 1930, s. 319

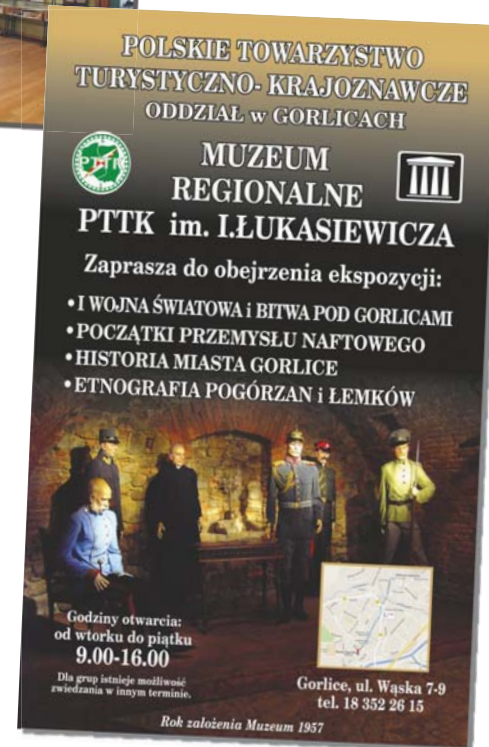
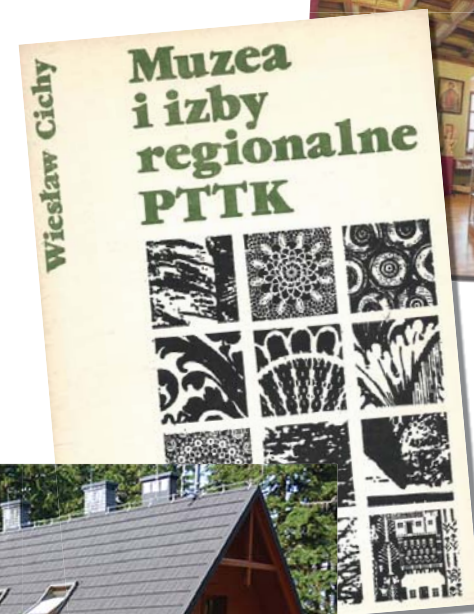
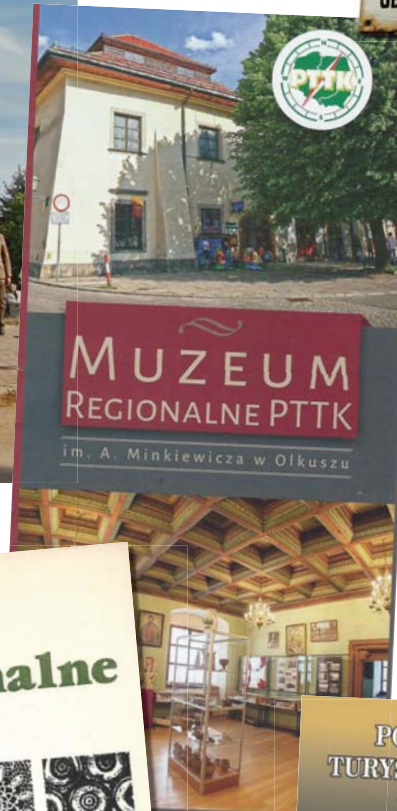
Otwarcie wystawy PTK w Kaliszu w 1933 r. Fot. Archiwum CB PTTK

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze kontynuuje ideę ochrony dziedzictwa narodowego, prowadzi Ośrodki Kultury Turystyki Górskiej, izby regionalne, zrzesza społecznych opiekunów zabytków (również niebędących członkami PTTK), propaguje kolekcjonerstwo krajoznawcze.

Zbiory muzeów regionalnych to głównie eksponaty z dziedziny historii, etnografii, archeologii i sztuki, rzadziej militaria, numizmaty oraz zabytki z dziedziny techniki i przyrody.

Turniej w Golubiu-Dobrzyniu. Fot. A. Danowski

Markowe Szczawiny, Ośrodek Kultury Turystyki Górskiej PTTK. Fot. Archiwum Karpaty PTTK

Muzeum Regionalne w:	Powołano	Przekazano	Przejmujący - aktualnie
Bieczu	1953	1961	Upaństwowiono - Muzeum Ziemi Bieckiej
Brzozowie im. A. Fastnachta	1980	1995	Rada Miejska - Muzeum Regionalne
Dobczycach	1964	-	PTTK
Golubiu-Dobrzyniu	1967	-	PTTK
Gorlicach im. I. Łukasiewicza	1957	-	PTTK
Iwanowicach	1977	-	PTTK - Urząd Miasta i Gminy
Kępnie	1960	1990	Rada Miejska - Muzeum Ziemi Kępińskiej
Końskich	2008	-	PTTK
Krakowie-Bronowicach Muzeum Młodej Polski „Rydłówka”	1969	2014/2015	Muzeum Historyczne Miasta Krakowa/ Rodzina Rydlów
Krotoszynie im. H. Ławniczaka	1957	1998	Miasto i Gmina - Muzeum Regionalne
Limanowej, Ziemi Limanowskiej	1970	1987	Upaństwowiono - Muzeum Regionalne Ziemi Limanowskiej
Lubaczowie	1958, od 1967 w PTTK	1981	Upaństwowione - Muzeum Kresów
Miechowie - Regionalne (1910/47)	1950	reaktywacja	Muzeum Ziemi Miechowskiej
Miechowie - Kościuszkowskie	1981	2012	
Muszynie	1958	2009	Depozyt zbiorów PTTK w Miejsko-Gminnym Ośrodku Kultury
Myślenicach (1929/46)	1950	1975	Miejska Rada - "Domek Grecki"
Nowym Mieście n. Pilicą	1960	1994	Tow. Przyjaciół N. Miasta
Nowym Targu - Podhalańskie	1966	2010	Miejski Ośrodek Kultury
Ojcowie „Bazar Warszawski”	1951	-	PTTK
Olkuszu (1911-PTK)	1958	-	PTTK
Puławach (1908/1949) im. Izabeli ks. Czartoryskiej	1951	-	PTTK
Rakoniewicach - Wielkopolskie Muzeum Pożarnictwa	1974	1995	Zamiejscowy Oddz. Muzeum Pożarnictwa w Myślenicach
Radomiu - Pamiątek Turystycznych	1999	-	PTTK
Starachowicach (1938-PTK)	1967	-	PTTK
Sulejowie Podkasztorzu (1949-PTK)	1950	1992	Urząd Gminy
Warcie - Miasta i Rzeki Warty	1981	-	PTTK, Urząd Miasta
Zagórz Słaskim „Zamek Grodno”	1965	2012	Urząd Gminy Walim

MUZEA P. T. K.

I. W domach własnych:

1. **Nowogród Łomżyński**, Kurpiowskie Muzeum P. T. K. (woj. Białostockie). Kustosz: p. Zofja Chętnikowa, Eksp. 2800
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 325-8 (od tego czasu muzeum znacznie rozbudowane) *Ziemia*, 1926, str. 347.
2. **Sandomierz**, Sandomierskie Muzeum P. T. K., ul. Żeromskiego 6. Kustosz: p. Leon Wilkoński.
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 337-9, *Wiadomości Archeologiczne*, 1923, str. 29-48.
3. **Włocławek**, Kujawskie Muzeum P. T. K., ul. Słowackiego 1a, Kustosz: p. Józef Klodawski, Eksp. 2800
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 341-2 (od tego czasu wiele zmian).
S. Rajca: Przewodnik po Muzeum Kujawskim, Włocławek, 1930.

II. W lokalach udzielonych przez władze rządowe, samorządowe oraz instytucje społeczne:

4. **Chełm**, woj. Lubelskie, Państw. Gimn. im. St. Czarnieckiego.
5. **Głębokie**, *Zbiory Muzealne P. T. K. pow. Dziśnieńskiego* (woj. Wileńskie) Kasyno Urzędnicze, ul. Krakowska, Kustosz: p. L. PiekarSKI, Eksp. 367.
6. **Grudziądz**, *Zbiory Muzealne P. T. K. w Muzeum Miejskim*, ul. Lipowa 48, Kustosz: ks. dr. Wład. Łęga, Eksp. 72.
7. **Jędrzejów**, woj. Kieleckie, Państw. Semin. Naucz.
8. **Kalisz**, Ratusz III p. Plac 11-go Listopada, utrzymywane przez magistrat m. Kalisza. Kustosz: p. Zofja Hieropolitańska.
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 319, *Ziemia*, 1927, str. 46-47, *Wiadomości Archeologiczne*, 1920, str. 207-12, *Ziemia*, 1912, str. 235-7.
9. **Lublin**, *Muzeum Lubelskie w zarządzie tow. Muzeum Lubelskiego* ul. Narutowicza 4.
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 70-76, *Ziemia*, 1914-9, str. 366-7, *Ognisko Nauczycielskie*, 1933, Nr. 3-4, 5.
10. **Łowicz**, *Łowickie Muzeum P. T. K.*, ul. Rynek Kościuszki 17. Kustosz: p. Aniela Chmielińska, Eksp. 515
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 322-4, *Ziemia*, 1913, 207-8 i 273-6.
11. **Miechów**, woj. Kieleckie, Klasztor Bożogrobców, Kustosz: p. Julian Piwowarski, Eksp. 1999
Opis: *Ziemia*, 1930, 374-5.
12. **Myslenice**, *Muzeum Regionalne Ziemi Myslenickiej* (woj. Krakowskie), dom Rady Powiatowej w Ryнку. Kustosz: p. T. Wiśniowski, Eksp. 356
13. **Pabjanice**, woj. Łódzkie, ul. Zamkowa 65. Kustosz: p. J. Józefiak, Eksp. 137
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 374-5.
14. **Piotrków**, woj. Łódzkie, Plac Zamkowy 1, Kustosz: p. M. R. Witkowski, Eksp. 2119
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 332-4, M. R. Witkowski: *Katalog zbiorów Towarzystwa Krajoznawczego na Zamku Królewskim w Piotrkowie Trybunalskim*, Piotrków, 1926. *Wiad. Archeolog.* 1920, str. 56-64.
15. **Pińsk**, *Poleskie Muzeum P. T. K.*, Ogińskiego 14, Eksp. 1867
Opis: *Ziemia*, 1930, 331-2.
16. **Radom**, ul. ks. J. Poniatowskiego 6 m. 3, Rad. Wytwórnia Broni. Kustosz: inż. Jan Parkowski.
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 178-9 i 334-7, *Ziemia*, 1923, str. 65-6.
17. **Skierniewice**, *Muzeum P. T. K. im. Wł. Reymonta*, Dom Sejmikowy, ul. 3-go Maja, Kustosz: p. Aleksander Ratyński.
18. **Słonim**, Starostwo, ul. Bernardyńska, woj. Nowogródzkie. Kustosz: p. J. Stabrowski.
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 339-40.
19. **Tuchola**, *Tucholskie Muzeum Regionalne P. T. K.*, Dom Miejski, ul. Świecka 52, Kustosz: p. J. Szykiewicz, Eksp. 634

III. W lokalach wynajętych:

20. **Chojnice**, woj. Pomorskie.
21. **Kielce**, ul. Leonarda 14, Kustosz: p. T. Włoszek.
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 320-2, *Ziemia*, 1922, str. 147, *Ziemia* 1912, str. 158-61.
22. **Olkusz**, woj. Kieleckie, Bank Spółdz. ul. 3-go Maja 11. Kustosz: p. Wł. Kijowska, Eksp. 168
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 328-30.
23. **Opatów**, woj. Kieleckie, ul. Kilińskiego 1, Eksp. 180
24. **Ostrowiec n/Kamienną**, woj. Kieleckie, ul. Górzysta 5. Kustosz: p. Mieczysław Radwan, Eksp. 1300
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 330-1.
25. **Tomaszów Mazowiecki**, *Muzeum Opoczyńskie P. T. K.*, woj. Łódzkie, ul. Prez. Mościckiego 34, Kustosz: ks. K. Olszewski, Eksp. 99

Informator PTK 1933 r.

Sandomierz

Muzeum PTK w Sandomierzu. Fot. J. Pietraszewski

Przez kilkadziesiąt lat, mimo początkowych trudności i przerw w działalności (muzeum powstało w 1910 i ponownie w 1918 r.), Muzeum PTK w Sandomierzu było jednym z pierwszych i wizytówką działalności Towarzystwa w tej dziedzinie, a także ostoją regionalizmu. Pierwszą wystawę muzealną otwarto dopiero 5 maja 1921 r. przy udziale władz miejscowych, Rady Głównej PTK, Warszawskiego Towarzystwa Naukowego i Uniwersytetu Warszawskiego. Obejrzało ją wkrótce około 3 tysięcy osób. W 1923 r. kolekcja liczyła 1607 eksponatów, a biblioteka krajoznawcza 275 książek.

Stanisław Szymański, *Muzea Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego 1906-1950*, Warszawa 1990.

Kielce

Muzeum PTK w Kielcach - ekspozycja.

Fot. A. Mikunicki

Kieleckie Muzeum PTK należało w swoim czasie do najbogatszych, zgromadziło eksponaty w postaci dokumentów historycznych, etnograficzne i przyrodnicze, atrakcyjne zbiory ornitologiczne oraz - w znacznej części plon badań geologicznych Jana Czarnockiego - z regionu Gór Świętokrzyskich w pomieszczeniach o łącznej powierzchni 34 m kw. Włodzimierz Antoniewicz, *Ziemia* tom XV, 1930, s. 320 - 321.

Ośrodki programowe

Turystyka niejedno ma imię, dlatego Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze utworzyło odrębne ośrodki programowe zajmujące się wybranymi dziedzinami, uwzględniając ich specyfikę. Ośrodki te są dostępne dla wszystkich, nie tylko dla członków PTTK.

W Krakowie od 1992 r. działa **Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK**. W ramach tej placówki funkcjonują Centralne Archiwum Turystyki Górskiej i Centralna Biblioteka Górską. Można tutaj odnaleźć cenne zbiory, m.in. fotografie Tatr wykonane przez Mieczysława Karłowicza, dokumenty związane z jednym z poprzedników PTTK - Polskim Towarzystwem Tatrzańskim. W bibliotece czytelnik może skorzystać z bogatego księgozbioru gromadzonego od 1874 r. Tutaj też pracuje Oficyna Wydawnicza „Wierchy”, wydająca m.in. rocznik turystyki górskiej *Wierchy*, kwartalnik *Gazeta Górską*, wydawnictwa popularne i naukowe, monografie, będące plonem dorocznych seminariów na tematy górskie, tomiki serii *Biblioteka Górską COTG* czy też *Pro memoria* poświęcone wybitnym ludziom gór. Ośrodek wraz z komisjami i oddziałami PTTK zajmuje się znakowaniem górskich szlaków turystycznych i ich pełną dokumentacją. Tworzy warunki do pracy komisji: Turystyki Górskiej, Turystyki Narciarskiej i Górskiej Turystyki Jeździeckiej Zarządu Głównego PTTK. Propaguje zdobywanie górskich odznak turystyki kwalifikowanej.

Natomiast w Łodzi od 1998 r. funkcjonuje **Centrum Fotografii Krajoznawczej PTTK im. Waldemara Dońca**. Fotografia odgrywała i nadal odgrywa bardzo dużą rolę w pracy PTT, PTK i PTTK, służąc propagowaniu turystyki i krajoznawstwa.

Do głównych zadań Centrum należy gromadzenie, opracowanie i udostępnianie zdjęć, negatywów, przezroczy i innych materiałów dotyczących pracy Komisji Fotografii Krajoznawczej PTTK i ogniw Towarzystwa związanych z fotografią. Gromadzi literaturę dotyczącą fotografii krajoznawczej. W zbiorach ośrodka znajduje się ponad 250 tysięcy fotografii ponad 250 wybitnych autorów. Zgromadzono zabytkowy sprzęt fotograficzny i projekcyjny. Wykonywane są zabiegi konserwatorskie i rekonstrukcje starych fotografii o wartości historycznej, artystycznej i naukowej. CFK organizuje we własnej siedzibie i poza nią interesujące wystawy czasowe, a także odczyty, prezentacje i szkolenia. Prowadzi także własną działalność wydawniczą (kwartalnik *Wędrownik*).

Najmłodszą wyspecjalizowaną placówką PTTK jest **Centrum Turystyki Wodnej** założone w Warszawie w 2007 r. Warto jednak wiedzieć, że turystyka wodna w Towarzystwie ma bardzo długą tradycję. Zadaniem Centrum jest integracja środowisk ruchu turystyczno-krajoznawczego związanych z turystyką wodną i promocja tej wartościowej formy turystyki. W tym celu podejmuje się ono m.in. organizowania szkoleń i innych działań edukacyjnych i informacyjnych, a także wodnych imprez turystycznych i sportowych. Reprezentując środowisko wodniackie zabiega o lepsze zagospodarowanie akwenów i szlaków wodnych Polski. Do cennych akcji CTW należą: *Turystyka nad Przyjaznymi Brzegami*, *Bezpieczna woda*, *Bądźmy bezpieczni nad wodą*, *Przebywamy bezpiecznie nad wodą* oraz organizacja ogólnopolskiego konkursu o nagrodę Przyjaznego Brzegu.

Ogólnopolskie Centrum Szkolenia Podwodnego KDP/CMAS powołano w 1999 r. na wniosek Komisji Działalności Podwodnej ZG PTTK. Do jego zadań należy m.in. integracja i koordynacja inicjatyw PTTK w tym zakresie oraz współpraca z klubami pływackimi w oddziałach PTTK. Centrum prowadzi nadzór nad przestrzeganiem zasad bezpieczeństwa, organizuje podwodne imprezy turystyczne, prowadzi szkolenia i szeroką działalność popularyzatorską. Jest członkiem Światowej Konfederacji Działalności Podwodnej (CMAS), wydaje międzynarodowe certyfikaty wyszkolenia KDP/CMAS uznawane w bazach i klubach nurkowych na całym świecie.

Centralna Biblioteka PTTK im. Kazimierza Kulwiecia jest największą w Polsce turystyczną księgarnią, gromadzącą specjalistyczny zbiór piśmiennictwa z zakresu turystyki i krajoznawstwa, a jednocześnie kontynuatorką idei i spadkobierczynią zbiorów po Bibliotece Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, która powstała w 1906 r.

Obecnie zbiory liczą ok. 60 000 jednostek bibliotecznych, składających się na księgozbiór wyspecjalizowany w turystyce i krajoznawstwie. Biblioteka posiada liczny zbiór starodruków z zakresu geografii oraz druków XIX- i XX-wiecznych z zakresu krajoznawstwa. W latach 2008-2009 podjęto pierwsze digitalizacje druków ważnych dla historii Towarzystwa. Biblioteka prowadzi działalność popularyzującą krajoznawstwo, organizując wystawy, spotkania podróżnicze, autorskie i promocyjne twórczości poetyckiej, malarzkiej i fotograficznej. Współpracuje z regionalnymi pracowniami krajoznawczymi (RPK) w prowadzeniu i aktualizacji zunifikowanych katalogów komputerowych, dostępnych na stronie internetowej www.pracowniapttk.pl, zbudowanych w 2009 r. przy wsparciu środków finansowych z Programu Operacyjnego Funduszu Inicjatyw Obywatelskich.

Budynek Centrum Fotografii Krajoznawczej w Łodzi.
Fot. P. Wojtyczka

*Centrum Fotografii
Krajoznawczej PTTK
im. Waldemara Dońca
w Łodzi*

www.pttk.lodz.pl

Fot. Z. Lewandowski

*Wszystko o górach,
wszystko dla gór...*

Fot. A. Wielocha

Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK prowadzi we współpracy z odpowiednimi komisjami i oddziałami PTTK prace znakarskie w górach oraz Centralną Bazę Szlaków PTTK. Prowadzi także system własnych odznak turystycznych, jak odznaka Głównego Szlaku Beskidzkiego, Głównego Szlaku Sudeckiego i Głównego Szlaku Świętokrzyskiego.

www.cotg.pttk.pl

Fot. OCSP PTTK

Fot. CTW PTTK

Ogólnopolskie Centrum Szkolenia Podwodnego KDP PTTK/CMAS prowadzi szkolenia na wszystkie stopnie pletwonurkowe i instruktorские zgodnie z międzynarodowymi standardami oraz zasadami bezpieczeństwa CMAS, wydaje międzynarodowe certyfikaty wyszkolenia KDP PTTK/CMAS uznawane w bazach klubach nurkowych na całym świecie, od lat współpracuje z Krajowym Ośrodkiem Medycyny Hiperbarycznej Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego, Akademią Marynarki Wojennej, Państwową Strażą Pożarną, Wodnym Ochotniczym Pogotowiem Ratunkowym oraz Tatrzańskim Ochotniczym Pogotowiem Ratunkowym.

www.cmas.pl

Centrum Turystyki Wodnej PTTK od 2009 roku jest organizatorem ogólnopolskiego konkursu o Nagrodę Przyjaznego Brzegu, łącznie z jego finałem w czasie Targów Wiatr i Woda w Warszawie, któremu rocznie towarzyszy debata *Co robić, by polskie brzegi były bardziej przyjazne*. Fundatorem Grand Prix konkursu jest Ministerstwo Sportu i Turystyki.

www.polskieszlakiwodne.pl

Centralna Biblioteka PTTK
im. Kazimierza Kulwiecia
w Warszawie

Wanda Skowron i Krystyna Włodek w dawnej siedzibie biblioteki przy ul. Podwale 23 w Warszawie. Fot. G. Orłowska-Rybicka

Czytelnia CB PTTK w siedzibie PTTK przy ul. Senatorskiej 11 w Warszawie (od 2012 r.). Fot. M. Janowicz

Książka, a szerzej piśmiennictwo jest od wieków podstawowym nośnikiem informacji o otaczającym świecie, zaś biblioteka podstawowym warsztatem pracy dla ludzi szukających i przetwarzających informacje. Stąd biblioteka jest i była jednym z podstawowych warsztatów pracy dla krajoznawców.

Wanda Skowron, Wiesław Wójcik
Bibliotekarstwo PTTK – niepodważalny dorobek, Ziemia 1990

Kongresy krajoznawcze

Kongres to ważne wydarzenie o zasięgu krajowym, skupiające przedstawicieli wybranej dziedziny życia społecznego, kulturalnego, gospodarczego, często reprezentantów nauki i praktyki. W historii polskiego ruchu turystyczno-krajoznawczego kongresy krajoznawcze odgrywały rolę szczególną, określając aktualne miejsce tego ruchu w społeczeństwie i jego zadania na najbliższe lata.

Pierwszy Ogólnopolski Kongres Krajoznawczy odbył się w Poznaniu w 1929 r. i został zwołany przez Polskie Towarzystwo Krajoznawcze. Uczestnicy zwiedzali Powszechną Wystawę Krajową, zorganizowaną w 10-lecie odzyskania niepodległości.

W 1970 r. w Gdańsku odbyła się **Ogólnopolska Narada Krajoznawcza**. Niestety ówczesne władze nie zezwoliły na nazwanie tego wielkiego spotkania krajoznawców kongresem z uwagi na fakt, że byłoby to nawiązaniem do kapitalistycznej Polski przedwrześniowej. Efektem tego spotkania było przyjęcie szeregu dokumentów, m.in. rezolucji „Ochrona człowieka i jego środowiska społecznym obowiązkiem turystów i krajoznawców”. Na Naradzie przyjęto, że kolejne kongresy krajoznawcze będą organizowane co dziesięć lat.

III Kongres Krajoznawczy (Płock 1980) poprzedziły liczne sejmiki i dyskusje w kręgach krajoznawców całego kraju. W zespołach problemowych mówiono o roli krajoznawstwa w patriotycznym wychowaniu społeczeństwa, rozwijaniu aktywności kulturalnej. Cztery miesiące przed sierpniem 1980 r., mówiono o kryzysie idei i wartości naczelnych w społeczeństwie i udokumentowano, że krajoznawstwo powinno być nadrzędną ideą

wobec turystyki. Podjęto decyzję, aby Naradę w Gdańsku uznać za II Kongres Krajoznawczy. Także kolejne kongresy poprzedzała szeroka dyskusja społeczna, z udziałem przedstawicieli wielu organizacji i instytucji, w tym liczne grono reprezentantów świata nauki.

IV Kongres Krajoznawstwa Polskiego (Opole 1990) odbył się już w nowych uwarunkowaniach społeczno-politycznych. W rezolucji m.in. zapisano: *Przewodnią myślą polskiego krajoznawstwa było zawsze aktywne uczestnictwo w podstawowych patriotycznych nurtach życia narodu i państwa. W najbliższym zaś czasie do głównych działań krajoznawczych należeć powinno przeciwdziałanie widocznemu kryzysowi wartości, odbudowanie polskiej, a także regionalnych tożsamości kulturalnych, ochrona przyrody i krajobrazu kulturowego – pojmowanych jako wartości naczelnne oraz krajoznawcze przygotowanie do harmonijnego życia w nowym ładzie polskim i europejskim.*

V Kongres Krajoznawstwa Polskiego (Gniezno 2000) obradował po hasłem „Krajoznawstwo źródłem tożsamości narodowej”. Dyskutowano nad problemem krajoznawstwa jako wartości, wkładem Polski do kultury europejskiej i źródłami tożsamości narodowej. W Przesłaniu napisano, że *krajoznawstwo, będąc źródłem patriotyzmu i tożsamości narodowej oraz nośnikiem wartości ogólnonarodowych i regionalnych, otwierać się musi jednocześnie na Europę i świat.*

VI Kongresowi Krajoznawstwa Polskiego (Olsztyn 2010) przyświecało hasło „Polska w europejskiej rodzinie. Przenikanie kultur, idei, wartości. Powinności krajoznawców”.

Potwierdzono m.in., że krajoznawstwo to proces edukacji społecznej, źródło humanizacji społeczeństwa, budzenie wrażliwości i poczucia odpowiedzialności wobec środowiska przyrodniczego oraz szacunku dla pamiątek przeszłości.

VII Kongres Krajoznawstwa Polskiego odbędzie się w Łodzi w 2020 r. pod hasłem: „Krajoznawstwo wobec tradycji i wyzwań współczesności”.

O dorobku kongresów można przeczytać w periodyku *Ziemia*, który wydawany jest przez Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze.

Portret zbiorowy przed Ratuszem. Uczestnicy Pierwszego Kongresu Krajoznawczego w Poznaniu, 1929 r.

Portret zbiorowy delegatów na pierwszym powojennym zjeździe 5 maja 1947 r. w Gdańsku. Siedzą w pierwszym rzędzie od lewej: 4 – Stanisław Leszczycki, prezes ZG PTK, 5 – Zygmunt Beczkowicz, I wiceprezes Zarządu Głównego, 6 – Jadwiga Jaroszowa, zastępca przewodniczącego Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej, 7 – Józef Kołodziejczyk, II wiceprezes Zarządu Głównego PTK.

Legitymacja Leopolda Węgrzynowicza nr 41, uczestnika Pierwszego Ogólnopolskiego Kongresu Krajoznawczego w Poznaniu, 12-13 lipca 1929 r. Faksymile podpisów wiceprezesa Aleksandra Patkowskiego i sekretarza generalnego Stanisława Lenartowicza.

1. Pierwszy Ogólnopolski Kongres Krajoznawczy w dniach 12—13 lipca 1929 r. w Poznaniu uznaje za wybitnie dojrzałą i aktualną sprawę podjęcia nowego wydania Słownika Geograficznego Ziemi Polskich. Praca nad nowym wydaniem Słownika Geograficznego skupić się winna w Polskim Towarzystwie Krajoznawczem—Touring Klubie. Podjęcie pracy nad słownikiem poprzedzi ankieta wśród uczonych polskich i środowisk uniwersyteckich, która ustali formę organizacyjną i program pracy.
2. Kongres Krajoznawczy stoi na stanowisku, że krajoznawstwo jako ruch społeczny wypływa z uczucia, potrzeb umysłowych i gotowości do czynu i jako taki stać się winien podstawą programową pracy oświatowej we wszystkich środowiskach wsi i miasta z uwzględnieniem naturalnych odrębności regionalnych.
3. Kongres Krajoznawczy uważa, że dla rozwoju pracy krajoznawczej niezbędne jest wydanie bibliografii krajoznawstwa polskiego, przygotowanej przez ś. p. Edwarda Maliszewskiego oraz historii krajoznawstwa polskiego, podjętej przez prof. Bolesława Olszewicza.
4. Kongres Krajoznawczy uznaje za konieczne otoczyć specjalną pomocą i opieką fachową ukazujące się krajoznawcze monografie wsi, miast, powiatów i regionów. Pomoc ta wyrazić się winna w postaci wydania szczegółowych kwestionariuszy, wzorów typowych takich monografii i t. p. Opieka zaś fachowa w postaci wytworzenia bądź doradczych komisji naukowych przy Towarzystwie Krajoznawczem w środowiskach uniwersyteckich, bądź centrali porad fachowych przy Radzie Głównej Polskiego Tow. Krajoznawczego—Touring Klubu.
5. Udział krajoznawców w pracy konserwatorskiej, dający się określić funkcjami pedagogiczno-informacyjnymi uważa Kongres za jedno z najważniejszych zadań w dziedzinie ochrony zabytków przyrody i przeszłości.
6. Kongres Krajoznawczy stwierdza konieczność ustalenia organizacyjnego stosunku Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego—Touring Klubu do ruchu regionalnego, inicjowanego przez Rząd, który to ruch przejawia się w coraz liczniejszym powstawaniu Komitetów Regionalnych, spełniających wybitne zadania krajoznawcze: opracowanie monografii, organizację wystaw i t. p.

Uchwały I Ogólnopolskiego Kongresu Krajoznawczego w Poznaniu, *Ziemia* 1929

Płock. Krajoznawcom wręczono wysokie odznaczenia państwowe. Fot. KAW

Organizatorzy kongresów. Jacek Węgrzynowicz (Gdańsk, Płock) Tadeusz Rycerski (Gdańsk, Płock, Opole). Fot. F. Kremser

Komitet Naukowy IV Kongresu. Fot. B. Bazylewski

VI Kongres - zdjęcie pamiątkowe z prof. dr. hab. Andrzejem Tomaszewskim. Fot. M. Maśliński

Pierwsze seminarium - Kraków 5.11.2010. dr Józef Partyka.

Kielce - prof. Ewa Nowak i prof. Janusz Zdebski.

Łeży Pańc, Iolite,
 Głównadani ze znanym opóźnieniem,
 Iętu bonem naprawie.
 Dzięcy za nieduży i mniszany list.
 Na cunij się gromu bępnia patercen, ale profonny
 paternat Polokiego Kruńkietu Narodowego Męduyma -
nowoty Rady Mnieiw ICOM (ktorego jęku
 pnuaducęcy). Myślalim nawet, iżby do Pana
 pnyjshć, ale 4 listopada będy w opolu na unyptowu,
 110 wiea bawępnego muremu. Zalany się muremu
 i me pteraty znalisi się w Kralimie 5go o 10 tej.
 Łępy udawij się i muremu Pana
 podraniam
 Andry Tomaszewski

Pokłosiem Kongresu jest szeroko prowadzona w Towarzystwie dyskusja pod hasłem *Mijające krajobrazy Polski*. W latach 2011-2015 jednostki terenowe PTTK zorganizowały 30 sesji i seminariów z tego cyklu.

**POLSKIE TOWARZYSTWO KRAJOZNAWCZE
TOURING-KLUB**
WARSZAWA, KAROWA 31

PIERWSZY OGÓLNOPOLSKI
KONGRES KRAJOZNAWCZY
W POZNANIU: 12 i 13 LIPCA
1929 R.

W maju, 1929 rok.

DO MIŁOŚNIKÓW ZIEMI RODZINNEJ!

Obraz wielkiego wysiłku całego narodu, wysiłku pracy na polu budowania własnego państwa — daje Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu. Nie tylko obcym, ale nam samym otwiera oczy na fakt jak wielu rzeczy, dziejących się w Polsce, nie znamy. Będzie Wystawa pobudką do nowych czynów, które dokonane być winne przez obecne pokolenie. Do nich należeć będzie przede wszystkim dobre i wszechstronne poznanie samych siebie, ziemi, człowieka i pracy, jaką spełnia on w Polsce. Krajoznawstwo stać się winno poważnym ruchem umysłowym szerzkich zastępów społecznych, współdziałających w ramach możliwości indywidualnych z nauką polską. Stać się ono winno drogą do pogłębienia uczuć i stosunku do ziemi rodzinnej. Krajoznawstwo być winno podstawą wychowawczą w szkole, która zaszczerpione raz upodobania przekaże na życie całe.

Dla każdego, kto działa i rządzi, kto kieruje tą lub inną dziedziną życia polskiego, kto wespół z innymi chce tworzyć czyny, budujące wielkość Polski, krajoznawstwo stać się musi prawdą żywą i sprawdzianem słuszności obranej drogi postępowania. Ma ono być również źródłem krytycznego optymizmu i wiary, pobudzającej energię działania. Ma krajoznawstwo wreszcie spełnić swoją rolę w gospodarstwie dźwiganiu kraju.

Rada Główna Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego-Touring Klubu zwołuje na piątek, 12 i sobotę, 13 lipca 1929 roku

Pierwszy Ogólnopolski Kongres Krajoznawczy w Poznaniu.

Ma on stać się nową fazą w rozwoju ruchu krajoznawczego w Polsce. Kongres ustali program organizacyjnego działania, określi istotę nowych zadań, jakie się przed krajoznawstwem polskim otwierają. Apelujemy przeto do wszystkich miłośników ziemi rodzinnej, aby przez udział czynny w pracach Kongresu i Towarzystwa przyczynili się do urzeczywistnienia tych zadań.

KOMITET HONOROWY PIERWSZEGO OGÓLNOPOLSKIEGO KONGRESU KRAJOZNAWCZEGO:

Prof. dr. Franciszek Bujak, kurator Bernard Chrzanowski, prof. dr. Walery Goetel, Artur Górski, Aleksander Janowski, ks. prof. Stanisław Kozierowski, dyr. Kazimierz Kulwiec, prof. Mieczysław Limanowski, ks. Władysław Łęga, Władysław Massalski, prof. dr. Stanisław Nowakowski, prof. dr. Jan Gwalbert Pawlikowski, prof. dr. Stanisław Pawłowski, dyr. Franciszek Popiołek, prof. dr. Eugenjusz Romer, prof. dr. Jerzy Smoleński, dyr. Paweł Sosnowski, Stanisław Srokowski, prof. Antoni Sujkowski, Stanisław Thuguti, dyr. Seweryn Udziela.

KOMITET ORGANIZACYJNY KONGRESU:

Inż. Zygmunt Stomiński
prezes P. T. K.

dr. Regina Danysz-Fleszarowa, dr. Mieczysław Orłowicz, Aleksander Patkowski
wiceprezesa P. T. K.

dr. Stanisław Arnold *Michał Siwak*
Stanisław Lenartowicz
sekretarz P. T. K.

Odezwa PTK TOURING KLUB z okazji Pierwszego Kongresu Krajoznawczego, z maja 1929 r.

Wydawnictwa

W czasach braku dzisiejszych środków łączności książki, czasopisma, biuletyny wewnętrzne były nie tyle podstawowym, ale nieraz i jedynym możliwym środkiem oddziaływania na społeczeństwo. Ponieważ celem Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, było pozyskiwanie kolejnych entuzjastów turystyki, dlatego też tak znaczną uwagę przykładano do szeroko rozumianej działalności edytorskiej, podejmowanej zarówno przez Zarząd Główny, jak i oddziały Towarzystwa.

Publikacje PTK miały bardzo zróżnicowaną grupę odbiorców. W *Roczniku PTK* zamieszczano wyniki badań naukowych, ale też treści bardziej popularnych odczytów krajoznawczych, artykuły metodyczne oraz kroniki działalności oddziałów.

Tylko w pierwszym dziesięcioleciu PTK wydało blisko 50 publikacji w łącznym nakładzie przekraczającym 100 tysięcy, nie licząc ponad 800-tysięcznego nakładu pocztówek, co było w tamtych latach znaczącą wielkością. W 1910 r. ukazało się czasopismo krajoznawcze *Ziemia*, które mimo rozlicznych metamorfóz i niezależnych od Towarzystwa przerw w ukazywaniu się, jest nadal jednym z najważniejszych i najstarszych periodyków PTTK. W latach 1920-1950 ukazywało się również cenione czasopismo młodzieżowe *Orli Lot*. Wartościowym czasopismem naukowym PTK był *Pamiętnik Fizjograficzny*.

Do dorobku o historycznej randze należy zaliczyć *Słownik Geograficzny Państwa Polskiego* i *Monografię Wisły*.

Natomiast serie wydawnicze służyły popularyzowaniu turystyki i krajoznawstwa w szerokim gronie społeczeństwa. Przewodniki takich cykli jak: *Biblioteczka Krajoznawcza*, *Biblioteczka Wycieczkowa* czy *Biblioteka Turystyczna* bardzo często prowadziły w okolice stosunkowo mało znane, przyczyniały się do

rozwoju turystyki, pomnażania kręgów turystów, ale też i organizatorów turystyki. Dużą rolę odgrywały opracowania o charakterze metodycznym.

Działalność wydawnicza nadal jest ważnym zadaniem oddziałów i Zarządu Głównego PTTK. Dziś dostęp do nieskrępowanej przez cenzurę informacji jest powszechny. Nie brakuje tak kiedyś nielicznych przewodników, a zwłaszcza dokładnych map turystycznych. Jednak wciąż poszukiwana jest literatura turystyczno-krajoznawcza najwyższego poziomu. Autorami, recenzentami lub inicjatorami tych publikacji są w wielu przypadkach działacze PTTK. Mają oni w dorobku obok przewodników, inwentaryzacji krajoznawczej Polski, niezmiernie cenne kanony krajoznawcze Polski i poszczególnych województw wydawane w postaci książek, płyt CD i aplikacji internetowych. Inicjatywy wydawnicze towarzyszą również sesjom i sympozjom krajoznawczym.

Propagowaniu dobrej książki turystyczno-krajoznawczej od lat służą spotkania w ramach Forum Publicystów Krajoznawczych organizowanego przez Wielkopolski Klub Publicystów Krajoznawczych PTTK oraz Ogólnopolskie Przeglądy Książki Krajoznawczej i Turystycznej.

Towarzystwo dba o przepływ informacji, umieszczanych na stronach internetowych Zarządu Głównego, komisji i oddziałów. Czasopismem wewnętrznym Towarzystwa jest *Gościńiec PTTK*, zawierający cenne informacje o podejmowanych inicjatywach. Również oddziały i niektóre koła PTTK są inicjatorami i wydawcami regionalnych periodyków krajoznawczych. Do najstarszych, nadal ukazujących się należą m.in.: *Na Sieradzkich Szlakach*, *Wędrowiec Małopolski* z Rzeszowa, czy też łódzki *Wędrownik*.

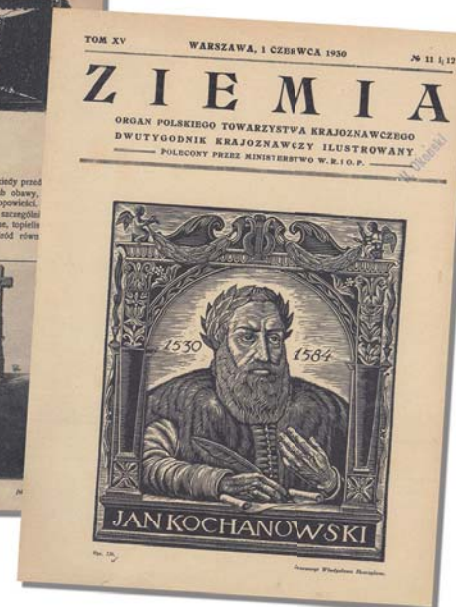
Na uwagę zasługują tomy *Studia i materiały z dziejów krajoznawstwa polskiego*, wydane z inicjatywy Komisji Historii i Tradycji Zarządu Głównego PTTK. To zarówno dowód szacunku dla przodków tworzących Towarzystwo, jak też pokazanie dawnych dobrych praktyk, które mogą być inspiracją dla współczesnych krajoznawców i szansą pozyskiwania nowych dróg działania dla kontynuatorów.

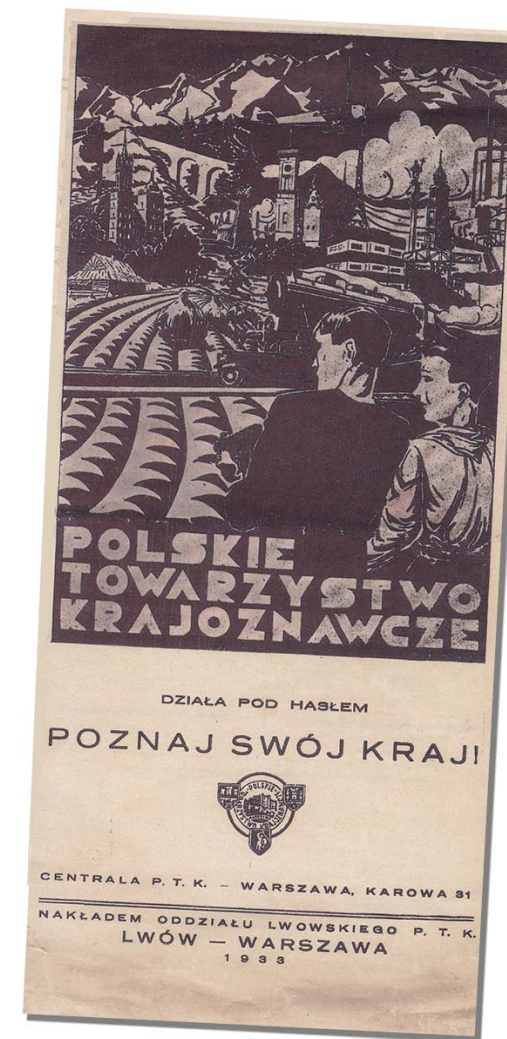
W 1920 r. czasopismo młodzieżowe Towarzystwa otrzymuje nazwę *Orli Lot*, stając się forum programowym dyskusji i dociekań badawczych. Zamieszczali w nim artykuły wybitni uczeni i młodzi entuzjaści krajoznawstwa. Pismo ukazywało się w latach 1920-1939 i 1947-1950. Redaktorem pisma od powstania do 1950 r. (z przerwami) był Leopold Węgrzynowicz.

Strona tytułowa pierwszego numeru *Ziemi* z 1 stycznia 1910 r. Na fotografiach: „Kamień Filaretów” z uczestnikami wycieczki PTK i kamień spod Maciejowic. Pierwszym redaktorem naczelnym *Ziemi* był Kazimierz Kulwieć, a autorem winiety tytułowej Mikołaj Wisznicki.

Strona tytułowa *Ziemi* z 1 czerwca 1930 r., z podtytułem polecającym pismo przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Na okładce portret Jana Kochanowskiego dłuta Władysława Skoczylasa.

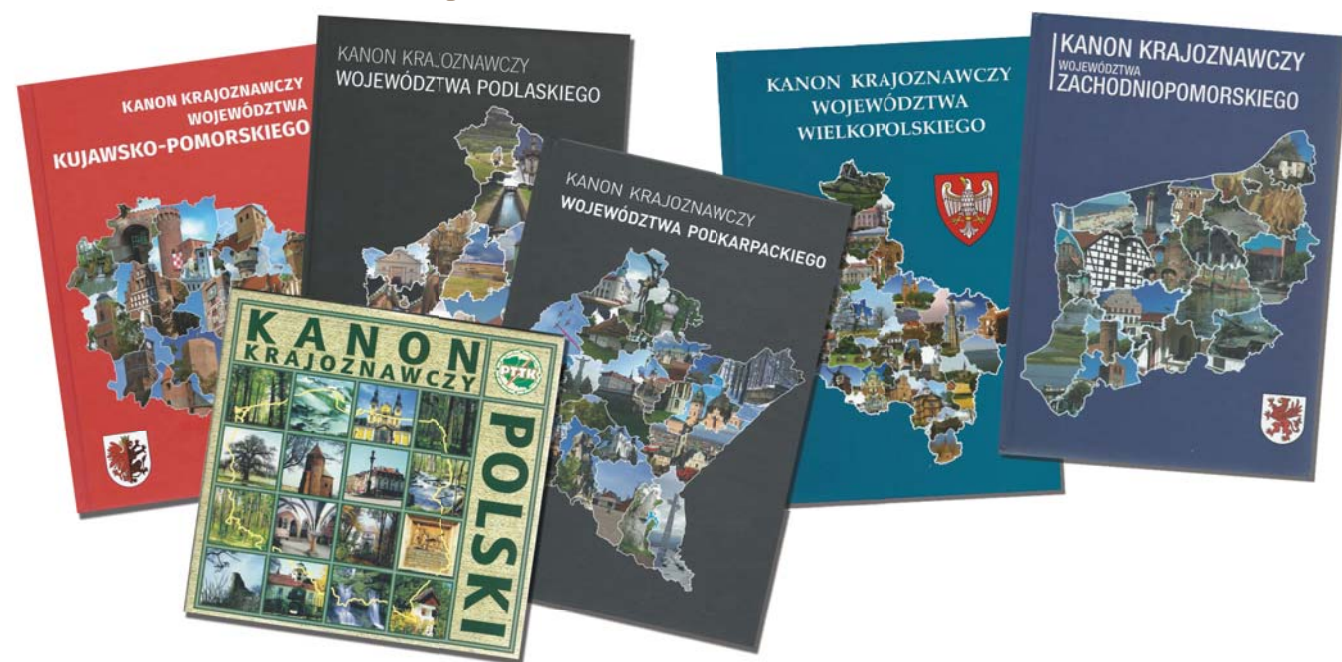
Informator PTK 1933 r.

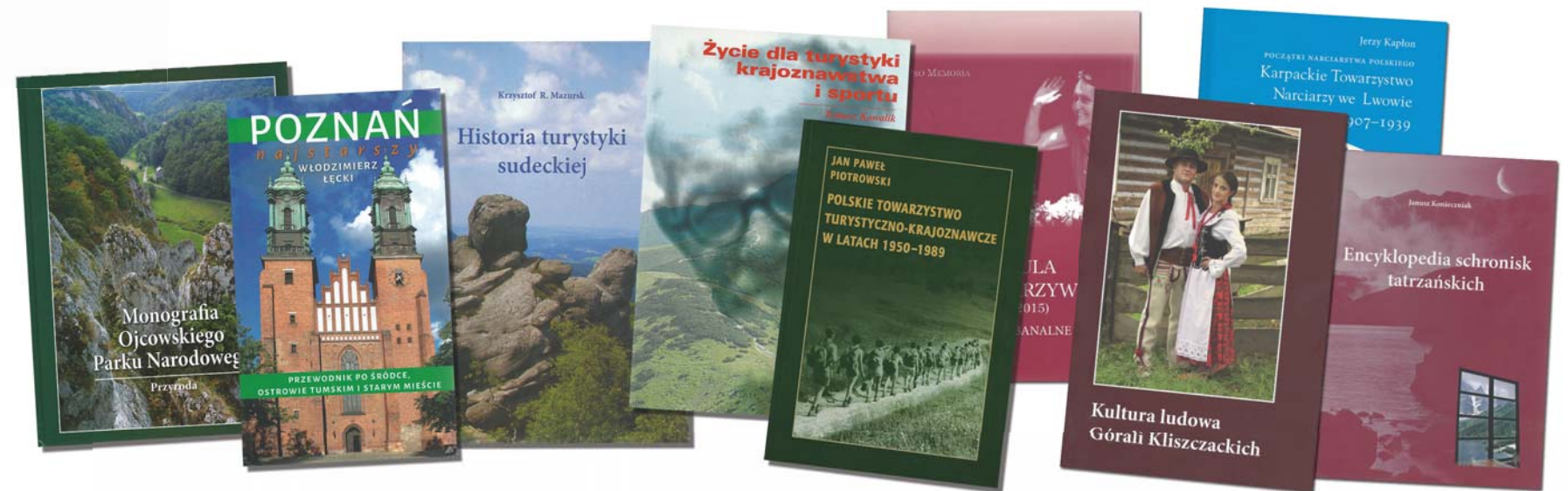
Periodyki

Kanony

Książki krajoznawcze

Spotkanie członków Wielkopolskiego Klubu Publicystów Krajoznawczych u Senatora RP Włodzimierza Łęckiego.

Laureaci 26. Ogólnopolskiego Przeglądu Książki Krajoznawczej i Turystycznej.

Stoisko 26. Przeglądu Książki Tour Salon 2018.

Pocztówki

Pierwsza pocztówka wydana przez Centralę PTK w 1907 r. Proj. M. Wisznicki

Pocztówka wydana w 1948 r. przez Centralę PTK z serii *Ziemie Odzyskane*.

Pocztówka wydana w 1909 r. przez Centralę PTK z II serii *Zamki Polskie*. Będzin. Proj. M. Wisznicki

Serie wydawnicze

Roczniki PTK (publikowane nieregularnie) do dziś są bezcennym źródłem informacji o działalności organizacji.

W 1916 r., pragnąc uczcić dziesięciolecie istnienia PTK, podjęto decyzję o wydaniu wielotematycznego dzieła zatytułowanego *Monografia Wisły*.

Pamiętnik Fizjograficzny wydawany od nru XXI do XXIV przez Komisję Fizjograficzną Towarzystwa, sygnowany był znakiem organizacyjnym Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (wydawca Kazimierz Kulwiec).

Słownik Geograficzny Państwa Polskiego i ziem historycznie z Polską związanych pod red. prof. Stanisława Arnolda.

Periodyki PTTK

Młodzież

Turystyka łączy pokolenia – tej pięknej i mądrej maksymie hołduje dziś PTTK, a podobnie myśleli także i poprzednicy Towarzystwa.

Począwszy od lat 20. XX w. Zarząd Główny PTK, w porozumieniu z ówczesnym Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, prowadził na terenie szkół działalność krajoznawczą. Utworzono Komisję Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej Zarządu Głównego PTK i wydawano młodzieżowe czasopismo krajoznawcze *Orli Lot*. Organizowano wycieczki, skutecznie zachęcano młodzież do fotografowania ojczystych krajobrazów, a także do gromadzenia informacji krajoznawczych.

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze od samego początku pragnęło jak najszerszej oddziaływać na młodzież, choć nie zawsze znajdowało należyte zrozumienie u odpowiednich władz. Zwyciężały wiedza, upór i konsekwencja bezinteresownych działaczy.

Warto podkreślić znaczący dorobek PTTK w środowisku akademickim, działalność uczelnianych oddziałów PTTK i studenckich kół przewodnickich, tradycje zorganizowanej turystyki studenckiej sięgają bowiem 1906 r.

Dziś działalność PTTK – kół, klubów, oddziałów, komisji społecznych – w znacznej części jest kierowana do dzieci i młodzieży. W 2017 r. w zorganizowanych przez PTTK wycieczkach i imprezach turystyki powszechnej uczestniczyło blisko 70 tys. młodych turystów, a w turystyce kwalifikowanej ponad 244 tys. W 641 szkolnych kołach i klubach zrzeszonych jest 14 431 młodych turystów.

W Towarzystwie jest coraz więcej propozycji zachęcających najmłodszych do wędrówek. Tworzone są również dziecięce odznaki turystyczno-krajoznawcze.

Od wielu lat organizowane są ogólnopolskie imprezy i konkursy. To m.in.: Ogólnopolski Młodzieżowy Turniej Turystyczno-Krajoznawczy PTTK, Ogólnopolski Młodzieżowy Konkurs Krajoznawczy „Poznajemy Ojczyznę”, Konkursy Krasomówcze w Golubiu-Dobrzyniu i Legnicy. Wśród wielu imprez na uwagę zasługuje Centralny Zlot Młodzieży „Palmiry” organizowany od 1961 r.

Dużą rolę odgrywają nowatorskie szkolenia młodzieżowych liderów turystyki. Uczestnicy zdobywają wiedzę z zakresu podstaw prawnych organizacji imprez turystycznych, udzielania pierwszej pomocy, terenoznawstwa, obsługi urządzeń systemu GPS, geocachingu, questingu, jak również zagadnień związanych z funkcjonowaniem sektora organizacji pozarządowych w Polsce.

Leopold Węgrzynowicz w stroju ludowym (w sukmanie). Zdjęcie z okolic Dobrej.

JAK MOŻE POWSTAĆ KOŁO KRAJOZNAWCZE MŁODZIEŻY SZKOLNEJ.

- Koło Krajoznawcze Mł. Szk. może założyć na terenie danej szkoły:
1. profesor, uczący w tej szkole, interesujący się pracami krajoznawczymi,
  2. albo też sama młodzież, mająca zamiłowanie do krajoznawstwa, organizując grupę młodzieży przynajmniej z 10 osób.
  3. organizujące się Koło wybiera Zarząd, złożony z prezesa, sekretarza i skarbnika,
  4. Kołem opiekuje się jeden z profesorów, (uczący w danej szkole). Opiekun jest pośrednikiem między Kołem a Władzami Szkolnymi i Polskim Towarzystwem Krajoznawczym.
  5. O powstaniu Koła należy zawiadomić naczelną organizację, t. j. Komisję Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej — Rady Głównej P. T. K. — Kraków Oleandry 3. prof. Leopold Węgrzynowicz — Komisja przesyła regulaminy i daje instrukcje, jak należy prowadzić pracę w Kole. — Organem Kół Kraj. Mł. Szk. jest miesięcznik: „Orli Lot”.

KOŁA KRAJOZNAWCZE MŁODZIEŻY SZKOLNEJ

organizuje Komisja Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej. Koła Krajoznawcze mają na celu krzewienie wśród młodzieży szkolnej zamiłowania do poznawania kraju i wychowanie przyszłych pionierów ruchu krajoznawczego w Polsce.

Istniejące obecnie Koła Krajoznawcze Mł. Szk. rozmieszczone są według województw następująco:

Krakowskie	111	Kół w 27 miejsc.	Pomorskie	13	Kół w 9 miejsc.
Śląskie	64	„ 32 „	Łódzkie	8	„ 6 „
Poznańskie	59	„ 17 „	Nowogródzkie	7	„ 5 „
Wileńskie	31	„ 8 „	Wołyńskie	5	„ 4 „
Kieleckie	21	„ 10 „	Stanisławow.	4	„ 3 „
Lubelskie	18	„ 10 „	Białostockie	3	„ 3 „
Warszawa	18	„ 1 „	Tarnopolskie	3	„ 3 „
Warszawskie	17	„ 11 „	Poleskie	1	„ 1 „
Lwowskie	15	„ 8 „			
			Kół	398	w 168 miejsc.

Młodzież na Zjeździe Jubileuszowym PTK 24 V 1936 w Krakowie z przewodniczącym Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej prof. L. Węgrzynowiczem na czele.

Komitet Organizacyjny II Zjazdu Kół Krajoznawczych Młodzieży w Wilnie 13-15 kwietnia 1928 r. Fot. J. Buthak

ZE STATUTU POLSKIEGO TOWARZYSTWA KRAJOZNAWCZEGO.

XI. Koła młodzieży.

§ 55. Zarząd Główny P. T. K. na podstawie upoważnienia Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, prowadzi za pośrednictwem nauczycielstwa szkół wszelkich typów, w porozumieniu z bezpośrednią władzą szkolną i rozwija akcję wychowawczą wśród młodzieży szkolnej w kierunku poznania Polski, oraz pogłębienia przywiązania do ziemi rodzinnej i dorobku kultury polskiej.

W tym celu skupia w szeregach stowarzyszenia opiekunów Kół krajoznawczych młodzieży szkolnej w charakterze członków zwyczajnych, korespondentów lub delegatów miejscowych i łączy ich w Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej Zarządu Głównego P. T. K., oraz w Sekcjach Okręgowych tej Komisji.

Komisji przewodniczy delegowany członek Zarządu Głównego P. T. K., który reprezentuje Komisję na Zjazdach Głównych stowarzyszenia.

Opiekunowie Kół Krajoznawczych w miejscowościach, gdzie istnieją oddziały, lub okręgi P. T. K., delegują swego przedstawiciela do Zarządu tych oddziałów i okręgów.

Komisja Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej P. T. K. działa na podstawie regulaminu, uchwalonego przez Zarząd Główny P. T. K., zaś Koła krajoznawcze młodzieży szkolnej rządzą się regulaminem ramowym, uchwalonym przez Komisję Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej P. T. K.

Młodzieży, należącej do Kół Krajoznawczych, przysługują ulgi w schroniskach, przystaniach wodnych i przy zwiedzaniu muzeów P. T. K.

Informator PTK 1933 r.

Fot. P. Zań

XXV OMKK „Poznajemy Ojcowiznę”, Przeworsk 2018. Fot. M. Tonia

Rozgrywany od 1972 r. Ogólnopolski Młodzieżowy Turniej Turystyczno-Krajoznawczy PTTK (OMTTK PTTK) to największe przedsięwzięcie adresowane do dzieci i młodzieży, wykorzystujące edukacyjną funkcję turystyki. W turnieju biorą udział drużyny reprezentujące szkoły, domy kultury, drużyny harcerskie.

Ogólnopolski Młodzieżowy Konkurs Krajoznawczy „Poznajemy Ojcowiznę” organizowany jest przez PTTK od początku lat 90-tych XX wieku.

Palmiry...

Fot. P. Zań

Fot. J. Mastalerczuk

Centralny Zlot Młodzieży „Palmiry” jest organizowany od 1961 r. w celu przypomnienia o wydarzeniach i miejscach związanych z historią Polski, w tym Mazowsza, oraz uczczenia pamięci osób wywożonych przez hitlerowców do Puszczy Kampinoskiej i tam brutalnie mordowanych.

Fot. P. Zań

www.mlodziez.pttk.pl

Strona internetowa Młodzież PTTK powstała z inicjatywy młodzieży i funkcjonuje w myśl hasła „O młodzieży, z młodzieżą, nie tylko dla młodzieży”.

Ogólnopolski Konkurs Krasomówczy. Fot. P. Zań

Fot. K. Baran

Przygotowaniu do młodzieżowych wędrówek służą odznaki turystyczno-krajoznawcze. Odnazka Krajoznawcza PTTK Śladami Koziołka Matołka ustanowiona została przez PTTK i Muzeum Koziołka Matołka z okazji 80. rocznicy stworzenia postaci przez Kornela Makuszyńskiego i Mariana Walentynowicza.

Oddziały terenowe

Zamierzeniem działaczy Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego już od pierwszych lat było dążenie do zainteresowania krajoznawstwem jak najszerszych kręgów społeczeństwa na terenach trzech zaborów.

Dlatego też znaczny wysiłek wkładano w tworzenie sieci oddziałów. Pierwszy oddział powołano w Suwałkach już 12 maja 1907 r. W 1914 r. było już 26 oddziałów, a kolejne powstały w: Błoniu, Chełmie, Częstochowie, Grajewie, Grójcu, Jędrzejowie, Kaliszu, Kielcach, Koninie, Włocławku, Kutnie, Lublinie, Łodzi, Łomży, Miechowie, Olkuszu, Ostrołęce, Ostrowcu Świętokrzyskim, Piotrkowie Trybunalskim, Radomiu, Siedlcach, Wieluniu, Sosnowcu, Zawierciu i Mławie.

Szeregi oddziałów PTK zasilali działacze z innych organizacji społecznych, np. sportowych, młodzieżowych czy miłośników regionów. Oddziały PTK odgrywały znaczącą rolę w życiu społeczności lokalnych, niejednokrotnie podejmując cenne inicjatywy krajoznawcze o znaczeniu ponadregionalnym. Ich zakres zadań był zróżnicowany i systematycznie się zwiększał. Wszystkie organizowały ogólnodostępne wycieczki i odczyty, niektóre prowadziły badania naukowe, inwentaryzację atrakcji turystycznych, działalność wydawniczą, a także skromną bazę noclegową.

Także w Polskim Towarzystwie Turystyczno-Krajoznawczym oddziały stanowią podstawowe ogniwa pracy. Wg stanu na koniec 2017 r. działało ich 298, w tym 235 to oddziały terenowe (miejskie, regionalne, dzielnicowe, osiedlowe), 24 w zakładach pracy, 15 w Wojsku Polskim, 12 w środowisku

akademickim, ponadto 5 oddziałów przewodnickich, 4 wodne, 2 szkolne, oddział nauczycielski, oddział wiejski oraz oddział harcerski. Siłą Towarzystwa jest nadal z jednej strony jedność organizacyjna i programowa całego PTTK, a z drugiej – znaczna samodzielność oddziałów pozwalająca na czynny udział w życiu małych ojczyzn.

Oddziały PTTK zabiegają jednocześnie o krzewienie zainteresowań turystyczno-krajoznawczych wśród mieszkańców obszarów, na których działają oraz o promocję walorów turystyczno-krajoznawczych regionu. Dlatego tak dużą rolę przywiązuje się do organizacji wycieczek, imprez krajoznawczych, konkursów, prowadzenia działalności z zakresu informacji turystycznej, propagowania regionalnych odznak krajoznawczych.

Niektóre oddziały prowadzą regionalne pracownie krajoznawcze, muzea regionalne, biura obsługi ruchu turystycznego, bazę noclegową czy też punkty informacji turystycznej. Współpracują też z regionalnymi i lokalnymi organizacjami turystycznymi (ROT, LOT) współtworząc i promując innowacyjne oferty turystyczne.

Oddział suwalski.

Działalność oddziału, założonego d. 12 maja r. 1907, poza sprawami natury organizacyjnej, rozwijała się na razie w dwu kierunkach: 1. organizowania wycieczek krajoznawczych i 2) urządzania odczytów.

Celem wycieczek było bliższe poznanie malowniczych okolic Suwałk, obfitujących w jeziora, lasy i pagórkowatą, falistą powierzchnię.

W wycieczkach, oprócz członków rzeczywistych, brali udział wprowadzeni goście i młodzież.

Podczas wycieczek tych zwiedzono następujące miejscowości:

1. Studzieniczną,
2. Wigry i jezioro Wigierskie,
3. Surpily i Jaczno,
4. Grodno.

Do najodleglejszych zaś i najciekawszych wycieczek należy zaliczyć wyprawę łodzią, którą grono młodzieży suwalskiej (uczniowie tamecznej szkoły handlowej) odbyło z jeziora Wigierskiego Czarną Hańczą do Niemna i Niemnem przez Kowno do Jurburga (granicy pruskiej).

Wygłoszono następujące odczyty:

- 1) *St. Wejgelt*: „Jezioro Wigierskie, według badań K. Kulwiecia,”
- 2) *Zygm. Gąsiorowski*: „Klasztor kamedulski w Wigrach,”
- 3) *St. Wejgelt*: „O Szwajcarii,”
- 4) *J. Bijeko*: „O Bernie,”
- 5) *B. Stenkiewicz*: „O Augustowie,”
- 6) *H. Rodziewicz*: „O Surpilah,”
- 7) *A. Koc*: „O Ojcowie,”
- 8) *H. Rodziewicz*: „Wycieczka z Wigier do Jurburga (2 odczyty),”
- 9) *St. Wejgelt*: „O Studzienicznej.”

Niektóre z odczytów tych wygłoszono podczas wycieczek.

Wpływy kasowe oddziału w roku sprawozdawczym wynosiły 68 rb. 75. kop., wydatki zaś 94 rb. 95 kop.

Skromny ten budżet nie pozwolił oddziałowi szerzej rozwinąć swej działalności, tem bardziej, że naby-

cie aparatu fotograficznego (za 80 rb.) pochłonęło lwią część wpływów.

Dla przysporzenia sobie dochodów Oddział podjął się rozprzedaży znacznej części nakładu pocztówek, które, przy jego udziale, wydał w końcu r. b. Zarząd główny w Warszawie.

Członków rzeczywistych Oddział suwalski w r. 1907 liczył 40.

Zarząd Oddziału stanowili: Gąsiorowski Zygmunt.
Kunicki Robert.
Riess Stanisław.
Wejgelt Stanisław.

Rocznik PTK 1906 r.

Polskie Towarzystwo Krajoznawcze wkrótce po powstaniu rozpoczęło tworzyć sieć oddziałów w całym kraju, a zakres ich działań był bardzo szeroki - wynikał on zarówno z inspiracji ze strony Zarządu Głównego Towarzystwa, przekazywanych za pośrednictwem periodyków (głównie *Ziemi*), jak też z zainteresowań poszczególnych środowisk terenowych.

Zakreślone statutem zadania wypełnia Polskie Towarzystwo Krajoznawcze przez swe

ODDZIAŁY:

1. Augustów — ul. Bandurskiego 1, p. Wanda Halicka	czł. 61
2. Baranowice — inż. A. Winnikow, v-burmistrz	52
3. Białystok — ul. Żwirki i Wigury 2, Szkoła Nr. 1	61
4. Bielsk Podlaski — Wydział Powiatowy	25
5. Brasław — Szpital Sejmikowy, dr. Zygm. Kolosowski	30
6. Brodnica — Dyr. Mazurek, Szkoła Handlowa	100
7. Brześć n/Bugiem — ul. Dąbrowskiego 8, Centr. Biblj. Pedag.	93
8. Bydgoszcz — ul. Libelta 5	350
9. Chełm — Gimn. Państw., Gimnazjalna 4	27
10. Chełmża, woj. Pomorskie — Rynek 9, p. Fr. Rydlewski	22
11. Chojnice, woj. Pomorskie — Młyńska 20, p. Fr. Lemańczyk	70
12. Częstochowa — Sejmik Pow. inż. J. Purzycki	42
13. Dubno, woj. Wołyńskie	20
14. Gdynia, (Oddz. Morski) — Orłowo Morskie, dyr. Zegarski	277
15. Głębokie, woj. Wileńskie — Starostwo	72
16. Gniezno — ul. Chrobrego 3, Biuro Firmy B. Kasprowiez	50
17. Grodno — ul. Wróblewskiego 1, p. St. Miłkowski, Notariusz	37
18. Grudziądz — ul. Słowackiego 4, ks. dr. Wł. Łęga	177
19. Inowrocław — ul. Solankowa 13, (biuro)	255
20. Jędrzejów, woj. Kieleckie — dr. F. Przyppkowski	30
21. Kalisz — Bank Ziemi Kaliskiej, ul. Józefiny 11, p. St. Komza	145
22. Kartuz, woj. Pomorskie — insp. szk. Janowski	20
23. Kazimierz n/Wisłą — rej. Leon Marcolla	28
24. Kielce — Leonarda 14	98
25. Kostopol — mecenas Rudolf Krzaczkowski	54
26. Kościerzyna, woj. Pomorskie — ul. Gdańska 16, p. P. Skaja	60
27. Kowel — inż. Jerzy Majmeskul	28
28. Kraków — ul. Grodzka 64. Inst. Geograficzny	115
29. Krzemieniec, woj. Wołyńskie	40
30. Kutno — p. Pałasiński, skrytka pocztowa 59	19
31. Leszno Wlkp. — ul. Kościńska 59, dr. Świdzki	25
32. Lida — sędzia Jan Borysowski	czł. 35
33. Lublin — ul. Dolna P. Marji 25, p. Zygm. Dobkiewicz	85
34. Lwów — pl. Halicki 15, (Wagons-Lits-Cook)	485
35. Łęczyca — ul. Szeroka 2, p. J. Chrempińska	54
36. Łowicz — ul. Kościuski 12	41
37. Łódź — ul. Kościuski 17	233
38. Łuck — ul. Bol. Chrobrego 15, Urząd Wojew.	164
39. Miechów, woj. Kieleckie — Przedm. Kościuszk. p. T. Lech	22
40. Myślenice — Wierzbanowo, p. Tadeusz Prus-Wisniowski	14
41. Nowogród Lomż. (Oddz. Kurpiowski) — woj. Białostockie	22
42. Nowogródek — Urząd Wojewódzki	110
43. Olsztynek — woj. Kieleckie	67
44. Opatów Kiel. — ul. Kilińskiego 1	69
45. Ostrowiec n/Kam. — ul. Górzysta 5	200
46. Ostrów — woj. Wołyńskie	40
47. Ostrów Wlkp. — Kom. Kasa Oszcz. dyr. K. Hubicki	103
48. Pabjanice, woj. Łódzkie — Zamkowa 65 a, p. K. Staszewski	52
49. Pawłów k/Bielszowic, woj. Śląskie — ul. Główna 63	43
50. Pelplin — ul. Dworcowa, p. Zofja Bochińska	44
51. Piaski Lutarskie, woj. Lubelskie — p. Fl. Kotliński	29
52. Pińsk — ul. Ogińskiego 14. Magistrat	44
53. Pionki (Zagożdżon), woj. Kieleckie — Państw. Wytw. Prochu	103
54. Piotrków — pl. Czarnieckiego 1, p. M. Rawita-Witanowski	216
55. Poznań — ul. Marszałka Focha 18-parter	500
56. Przeworsk, woj. Lwowskie — Cukrownia	26
57. Radom — ul. Ks. J. Poniatowskiego 6. m. 3.	122
58. Rawa Ruska — adw. dr. E. Wojnarowski	28
59. Rembertów — Parowozownia W-wa-Wsch. p. K. Goszczyński	45
60. Równe — woj. Wołyńskie	20
61. Sambor — prof. W. Podoliński, II. gimnazjum	46
62. Sandomierz — ul. St. Zeromskiego 6, dom własny	91
63. Sarny — prof. Ludwik Jarosz	63
64. Sieradz, woj. Łódzkie — p. Bogdański	33
65. Skarżysko n/Kamienną — Nr. 2 Stowarzyszenie „Promień”	50
66. Skierniewice, woj. Warsz. — ul. Gałęckiego 9, p. A. Ratyński	32
67. Stonim, woj. Nowogr. — Starostwo	77
68. Sochaczew, woj. W.-skie — K. Hugo-Badera, Rozłazłów Szl.	43
69. Stanisławów, — ul. Kilińskiego 9, prof. O. Hryculak	60
70. Starachowice, woj. Kiel. — poczta Wierzbnik, Sekret. Zakł.	140
71. Suwałki, woj. Białost. — ul. Kościuski 59, Sąd Okręg.	100
72. Szamotuły — ul. Rynek 34, p. St. Krupski, Nowa Drogerja	50
73. Szczęśliwice, p. Włochy pod Warszawą — p. R. Dobsch	50
74. Święciany Wil., woj. Wileńskie — Starostwo	30
75. Świętochłowice, woj. Śląskie — ul. Vogta 14, p. Pieczka	24
76. Tarnów — ul. Krakowska 3. m. 3.	50
77. Tomaszów Lub. — ul. Lwowska 49, p. I. Barski	27
78. Tomaszów Mazow. — ul. Prez. Mościckiego 6	42
79. Toruń — ul. Bydgoska 90, p. M. Sydow	203
80. Tuchola, woj. Pomorskie — ul. Świecka 52	70
81. Warszawa — ul. Karowa 31	czł. 1765
82. Wejherowo — ul. Hallera 3, p. J. Starzyk, Insp. szk.	25
83. Wilno — Urząd Wojewódzki, dr. St. Lorentz	105
84. Włocławek, (Oddz. Kujawski) — ul. Słowackiego 1a	228
85. Włodzimierz Wołyński	20
86. Wólkowyś — ul. Fabryczna 1	65
87. Zamość — Gimn. Państw. prof. M. Pieszko	28
88. Żnin, woj. Pozn. — Gimn. dyr. J. Słomka	84
89. Żółkiew — Zamek królewski, Gimn. państw.	25

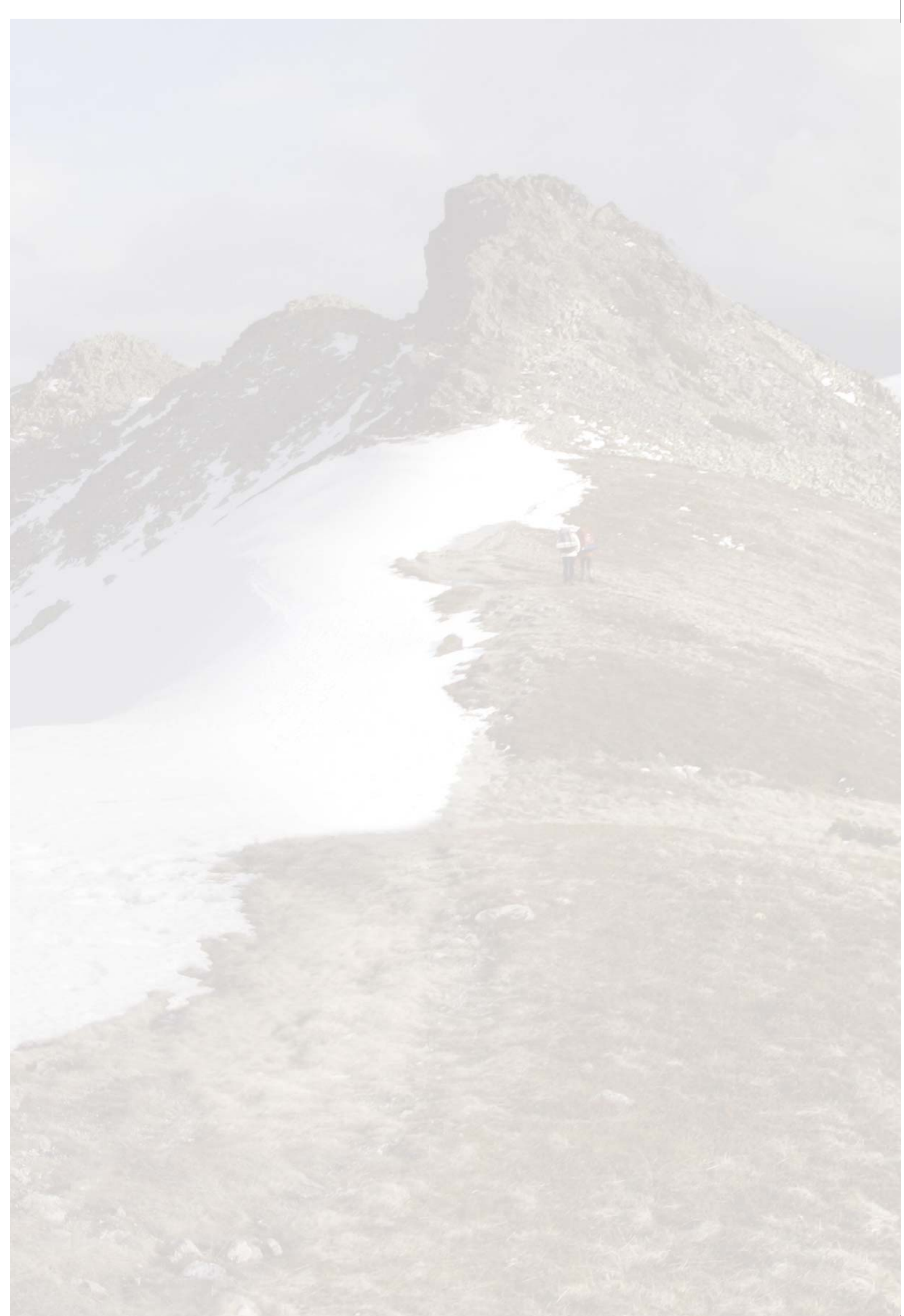
Informator PTK 1933 r.

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze to największe społeczne stowarzyszenie zrzeszające 67 695 turystów w 298 oddziałach (dane statystyczne z dnia 31 XII 2017 r.) Niektóre oddziały Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego prowadzą działalność we własnych obiektach.

1. Siedziba Centralnego Ośrodka Turystyki Górskiej PTTK w Krakowie przy ul. Jagiellońskiej 6/6a.
Fot. N. Figiel
2. Kamienica Schumannów Oddziału Gdańskiego PTTK przy ul. Długiej 45. *Fot. W. Nieznalski*
3. Oddział PTTK w Rzeszowie przy ul. Matejki 2.
Fot. Ł. Kuczmarz
4. Oddział PTTK „Ziemi Elbląskiej” w Elblągu przy ul. Krótkiej 5. *Fot. K. Zimnicki*

Przewodnictwo i szlaki turystyczne

Kadra działaczy turystycznych PTTK czynnie uczestniczy w organizowaniu ogólnodostępnych wycieczek. W 2017 r. koła, kluby, oddziały, komisje i biura obsługi ruchu turystycznego zorganizowały 8035 takich imprez i wycieczek dla ponad 202 tysięcy osób, w tym blisko 73 tysięcy uczniów oraz ponad 7 tys. osób niepełnosprawnych. Odrębną grupę stanowią wycieczki zamawiające przewodnika. Przewodnicy turystyczni PTTK w 2017 r. obsłużyli 5194 wycieczek zorganizowanych przez jednostki PTTK, w których uczestniczyło ok. 185 tys. osób oraz 13 938 wycieczek i imprez organizowanych przez biura podróży, instytucje i organizacje z udziałem ponad 503 tys. osób.

Przewodnicy PTTK przeznaczają dużo czasu na działania społeczne, służą swą wiedzą i doświadczeniem organizatorom wycieczek i wypraw krajoznawczych, seminariów czy konkursów. Organizują akcję „Przewodnik czeka” oraz prowadzą spacer po trasach miejskich i terenowych.

Zdobycie uprawnień przewodnickich PTTK, które mogą obejmować cały kraj, jak też poszczególne regiony i miasta, poprzedza egzamin z wiedzy krajoznawczej i umiejętności oprowadzania turystów.

Pełnienie funkcji przewodnika to zadanie ambitne, dające dużą satysfakcję, ale wymagające m.in. stałego doskonalenia i aktualizowania wiedzy, dlatego tak ważne są kursy i szkolenia organizowane przez środowisko przewodnickie.

PTTK ma bardzo długą tradycję w dziedzinie znakowania szlaków turystycznych. Sojusznikami Towarzystwa w wielu przypadkach są samorządy terytorialne, administracja Lasów Państwowych, dyrekcje parków narodowych, a także regionalne i lokalne organizacje turystyczne.

Szlaki turystyczne odgrywają ważną rolę informacyjną, ale również promocyjną – prowadząc do najbardziej atrakcyjnych, ale często nieznanym miejsc. Na terenach parków narodowych i rezerwatów przyrody można poruszać się tylko wyznakowanymi szlakami!

Członkami PTTK są w wielu przypadkach ratownicy Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego, Tatrzańskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego i Wodnego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego.

W wielu miejscach przy szlakach turystycznych, m.in. dzięki wysiłkom służb leśnych, dyrekcji parków narodowych i krajobrazowych, umieszczono specjalne urządzenia przyjazne turystom: wiaty przeciwdeszczowe, miejsca biwakowania i rozpalania ognisk, a także tablice informacyjne. Węzły szlaków turystycznych znajdują się często w punktach widokowych, przy schroniskach górskich.

Szlaki piesze docierają też np. do stanic wodnych, aby amatorom turystyki kajakowej umożliwić poznanie najbliższych atrakcji położonych już na lądzie.

Szlaki turystyczne

W 2018 r. turyści mają do wyboru **39 381 km** szlaków pieszych nizinnych, **11 319 km** szlaków górskich, **19 804 km** szlaków rowerowych, **3885 km** szlaków konnych, **991 km** szlaków kajakowych, **503 km** szlaków narciarskich oraz blisko **2192 km** szlaków spacerowych, dydaktycznych i innych. Ogółem PTTK trzyma pieczę nad **78 078 km** szlaków w całej Polsce.

Fot. A. Cygańska

Fot. A. Kaleniewicz

Fot. Archiwum Wydawnictwa PTTK „Kraj”

Projekt i realizacja mapy
B. R. Korzeniewski

Przewodnicy PTTK

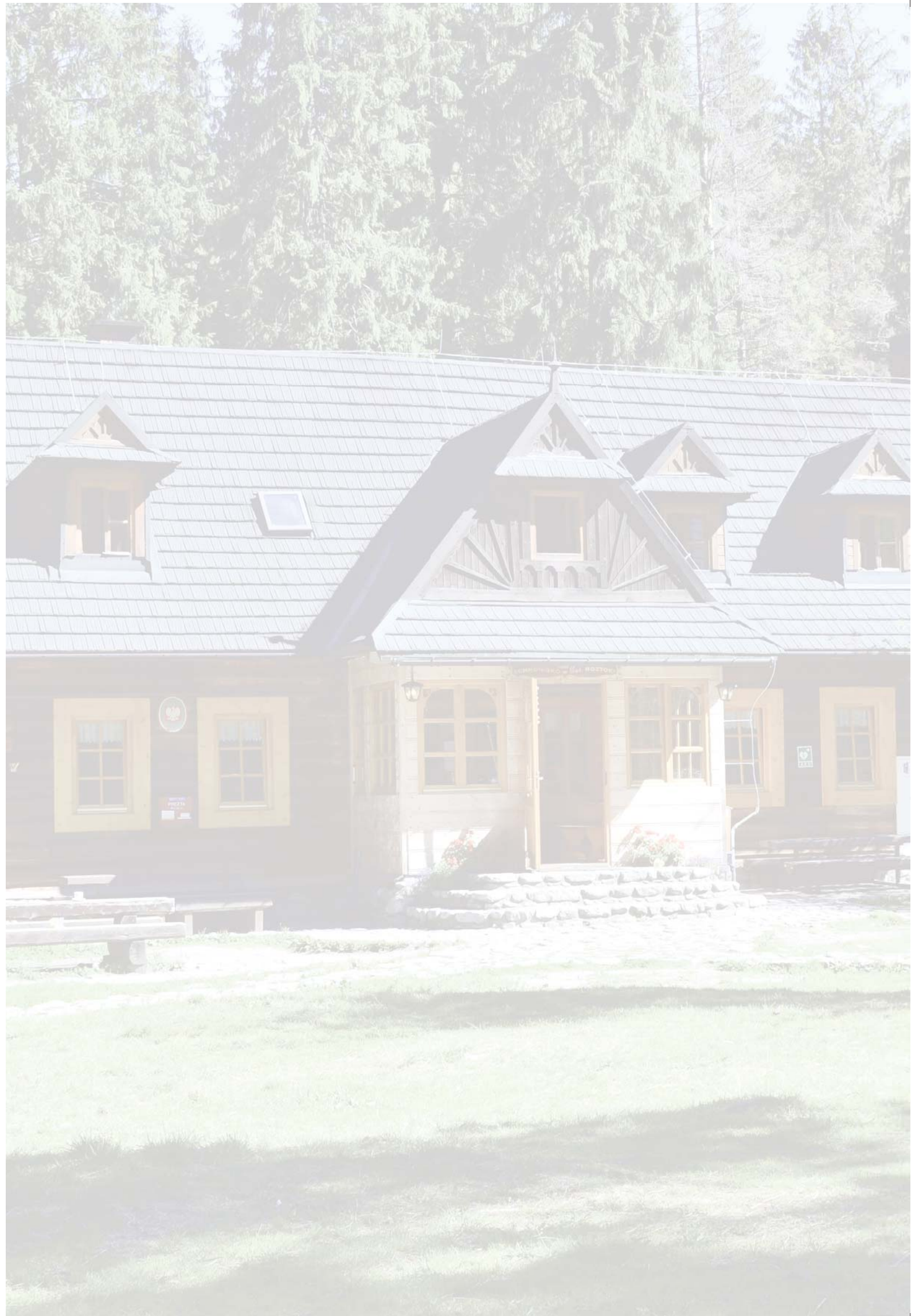

Fot. M. Kowalczyk

Fot. R. Rozum

Informację o przebiegu najatrakcyjniejszych szlaków można znaleźć na stronie internetowej www.szlaki.pttk.pl

Schroniska

Schronisko turystyczne to znacznie więcej niż zwykły obiekt noclegowy. Już sama nazwa wskazuje, że jest to miejsce przyjazne, bezpieczne, dające możliwość odpoczynku, swoisty azyl w przypadku nieprzewidzianych zjawisk atmosferycznych. To miejsca spotkań turystów, oferujące – obok noclegów – także posiłki, niekiedy możliwość wypożyczenia sprzętu turystycznego, zawsze – wysuszenia przemokniętej odzieży, a przede wszystkim wspaniałą atmosferę. W schroniskach można dowiedzieć się o atrakcjach najbliższej okolicy, pobliskich szlakach, przybić okolicznościową pieczęć, poświadczyć swoją obecność zdobywając kolejne odznaki turystyki kwalifikowanej.

Przy niektórych schroniskach górskich spotkamy małe muzea – ośrodki kultury turystyki górskiej.

Już w pierwszych latach działalności towarzystw turystycznych podjęto zakończone sukcesem próby tworzenia bazy turystycznej. Dotyczyło to zarówno Towarzystwa Tatrzańskiego, jak i Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego.

Na początku nie istniały możliwości budowania nowych obiektów, dlatego też wynajmowano domy, przystosowując je do potrzeb schronisk turystycznych. Wkrótce też budowano ze środków własnych domy wycieczkowe i schroniska. Pierwsze schronisko PTK otwarto w Świętej Katarzynie w Górach Świętokrzyskich w 1910 r. Była to jedna izba z dwoma łózkami.

Z biegiem lat baza turystyczna PTTK zmieniała się i dostosowywała do nowych wyzwań. Prace modernizacyjne, ustawicznie prowadzone przez Zarząd Majątkiem PTTK, realizowane są nie tylko ze środków finansowych Towarzystwa, ale również są pozyskiwane z programów pomocowych.

W 2018 r. na turystów czeka 5678 miejsc noclegowych i 7578 miejsc sezonowych (łącznie 13 256) oraz 10 488 miejsc konsumenckich, w tym 3592 sezonowe w 116 obiektach PTTK, m.in.: w schroniskach górskich, ośrodkach turystyki wodnej i campingach zlokalizowanych w najatrakcyjniejszych miejscach kraju. Dzięki środkom Norweskiego Systemu Finansowego 7 schronisk zlokalizowanych w parkach narodowych na terenie Bieszczadów i Beskidu Niskiego wyposażono w instalacje odnawialnych źródeł energii.

Przy wykorzystaniu środków Regionalnych Programów Operacyjnych zrealizowano projekt „Zielone Schroniska”, który objął 7 obiektów w Tatrach, 11 w Beskidach i Pieninach oraz dwa obiekty turystyki wodnej na Mazurach.

W ostatnich latach ze środków własnych oraz zewnętrznych zrealizowano program „Zmniejszenie uciążliwości obiektów PTTK zlokalizowanych na terenach parków narodowych”. W ramach programu zmodernizowano kotłownie centralnego ogrzewania, wykorzystano odnawialne źródła energii w ponad 20 obiektach w Karpatach i Sudetach.

O zachowanie poziomu obiektów PTTK służących turystom dbają spółki Towarzystwa: Sudeckie Hotele i Schroniska PTTK, Schroniska i Hotele PTTK „Karpaty”, Mazury PTTK, Bieszczadzkie Schroniska i Hotele PTTK oraz bezpośrednio niektóre oddziały PTTK.

Andrzej Janicki, przewodnik łysogórski, zamierzał w Świętej Katarzynie zbudować nowy dom. Starą chatę wynajęło PTK na swoje pierwsze schronisko otwarte 28 sierpnia 1910 r.

Chata Janickiego

Była to (...) niezbyt duża izba o dwóch oknach czysto wybielona z pułapem z belek. Na środku duży stół z 2 szufladami, obok sześć krzeseł. Przy drzwiach duża szafa na rzeczy, a po drugiej stronie umywalnia. Dwa dobrze zastlane łóżka stoją przy bocznych ścianach, a duży parawan może jedno z nich odgrodzić od reszty pokoju. Wieszadło z półeczką i kołkami, na półeczce lampa i dwa lichtarze, a nad umywalką lustro kończą umeblowanie. Na ścianie „Panna Święta, co jasnej broni Częstochowy i w Ostrej świeci Bramie”. Duża mapa sztabowa okolicy Łysogórskiej, kilka ładnych fotografii okolicznych i wycinanek łowickich stanowią dekorację pokoju...

Aleksander Janowski, Pierwsze schronisko, Ziemia 1910 nr 37

Miejscowość	Ilość miejsc nocleg.	Cena noclegu			Adres
		członek.	młodzież szkolna	nie członek.	
Bydgoszcz	20-30	1,-		1,50	ul. Dworcowa, Szkoła Przemysł. Dokształc.
Gdynia	500	1,50			Gmach Etapu Emigrac.
Grudziądz	50	-,50		1,-	ul. Forteczna 28.
Kazimierz n/Wisłą	40	-,50	-,20 -,30	1,-	Klasztor OO. Reformatorów.
Ojców	70	1,50	-,50	2,50	Willa „Reduta”.
Pieskowa Skała	60	-,30		1,-	Willa p. Marzałkowej.
Puck (dom wł.)	64	-,50	-,50	1,-	Schron. P. T. K. przy Dworcu Kolejowym.
Sandomierz (d. wł.)	100	1,-	-,50	1,50	ul. St. Żeromskiego 6.
Św. Katarzyna	40	-,50			Willa pp. Dzieczkowskich pod Łysicą.
Święte Jezioro (d. wł.) 23 km. od Nowogr.	32	-,80	-,50	2,-	Nowogródek, inż. Puzyrowski.
Toruń (dom wł.)	50	-,50	-,75 -,50	1,-	ul. Przedzamcze 9.
Warszawa	20	2,-	2,-	2,50	ul. Karowa 31.
Wigry-Jezioro (d. wł.)	60	-,50	-,50	1,-	Wigry, pow. Augustowski, st. kolej. Płociczno
Wilno	30	-,50	-,50	-,75	ul. św. Anny 13.
Zakopane, (d. wł.) Dom wycieczk. in. ks. Stolarczyka	100	2,-	1,- 1,50	3,-	ul. Chałubińskiego pod Kozłincem.
Zwardoń	36	1,50		2,50	Willa „Zwardonanka”.

Własna przystań na Wiśle — WARSZAWA-Praga, Miedzyszyńska 8, Główna Kwatera krajowej turystyki wodnej P. T. K. Własny dom campingowy.

Opracował: Dr. Franciszek Uhoreczak — Lwów, w lipcu 1933.

(10.000 egz.) Czciożkami „Drukarni Polakiej” Lwów, ul. Krasieckich 18 a. Tel. 29-19.

Pierwsze schronisko PTK w prywatnym domu w Świętej Katarzynie.
Fot. L. Ostaszewski

Schronisko PTK w Św. Lipce.

Schronisko PTK w Starym Folwarku nad jeziorem Wigry.

Stary śpiżnicznik w Kazimierzu nad Wisłą, wyremontowany w ramach planu inwestycyjnego. Wnętrze adaptowane na nowoczesne schronisko turystyczne PTK. Fot. W. Bagiński

Fot. J. Janowicz

Zamek Chojnik. Fot. A. Mateusiak

Fot. Archiwa Zarządu Majątkiem PTTK i spółek: Karpaty PTTK, Mazury PTTK, Bieszczadzkie Schroniska i Hotele PTTK

Ważnym udogodnieniem dla osób poznających walory turystyczno-krajoznawcze Polski jest baza noclegowa PTTK rozmieszczona na turystycznych szlakach i w atrakcyjnych krajoznawczo miastach. O zapewnienie noclegów wędrowcom i wycieczkowiczom starało się zarówno Polskie Towarzystwo Tatrzańskie, jak i Polskie Towarzystwo Krajoznawcze. Znanym, do dziś działającym obiektem wybudowanym przez PTK, jest Schronisko PTTK w Świętej Katarzynie.

Z wykorzystaniem środków z Regionalnych Programów Operacyjnych zrealizowano projekt „Zielone Schroniska” – 7 obiektów w Tatrach i 11 w Beskidach i Pieninach oraz wybudowano nową Ekomarinę w Wilkasach, zmodernizowano Ośrodek Turystyki Wodnej w Kamieniu, gdzie powstała kolejna ekologiczna przystań żeglarska.

1. Dom Turysty w Warszawie.
2. Hotel Aries, Zakopane.
3. Bacówka PTTK Jaworzec (elektrownia hybrydowa).
4. Ekomarina PTTK Kamień.

Ogólnopolskie projekty społeczne

U progu XXI stulecia odbył się Kongres Krajoznawstwa Polskiego w Gnieźnie, w trakcie którego mówiono m.in. o konieczności eliminowania barier ograniczających zasięg wiedzy krajoznawczej. Kanon Krajoznawczy Polski obok wcześniej przygotowywanej Inwentaryzacji Krajoznawczej stał się bardzo istotnym, bezinteresownym wkładem całych rzesz działaczy społecznych PTTK do rozwoju polskiej turystyki. Także kolejny Kongres w Olsztynie (2010) stał się okazją do podsumowań, wytyczenia kierunków dalszych działań i szerokiej prezentacji, także na forum międzynarodowym, wielu innych wybitnych, autorskich koncepcji rozwoju turystyki, nieznanymi w innych krajach.

W XXI wieku, w demokratycznej Polsce w pełni potwierdza się prawda, że siłą PTTK jest z jednej strony jedność organizacyjna i programowa, a z drugiej strony samodzielność oddziałów terenowych, pozwalająca im na włączanie się w rytm życia małych ojczyzn.

Siłą Towarzystwa są zarówno rozliczne działania podejmowane przez koła, kluby i oddziały w całym kraju, jak też wielkie akcje inspirowane przez Zarząd Główny PTTK, często wspierane przez Ministerstwo Sportu i Turystyki, Polską Organizację Turystyczną, czy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jednak bez znacznego moralnego, merytorycznego i organizacyjnego zaangażowania wielu jednostek terenowych, bez jakże życzliwego wsparcia samorządów wojewódzkich, powiatowych i gminnych i innych organizacji, te cenne idee nie wypełniłyby się konkretnymi treściami. Jednostki terenowe PTTK czynnie uczestniczą w działaniach regionalnych i lokalnych organizacji turystycz-

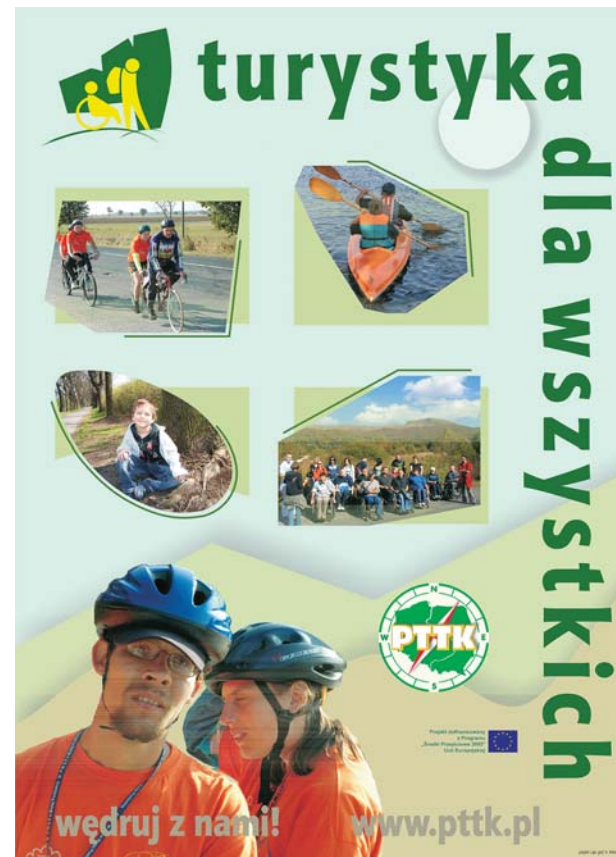
nych, przyczyniająca się do kształtowania i promowania innowacyjnych produktów turystycznych.

Od kilku lat Towarzystwo z myślą o młodych turystach inicjuje ogólnopolskie akcje, które swoim hasłem nawiązują do najważniejszych wydarzeń czy historycznych rocznic – Międzynarodowy Rok Gór (2002), Europejski Rok Osób Niepełnosprawnych (2003), Rok Szlaków Turystycznych (2007), Rok Przyrody w PTTK (2008), Rok Dzieci i Młodzieży w PTTK (2009), Rok Turystyki Rowerowej (2012), Rok Krajoznawstwa Polskiego (2016) związany z rocznicą 110-lecia założenia Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego i początku zorganizowanego krajoznawstwa czy rok 2018 pod hasłem *Na szlakach niepodległości*. Działania te służą propagowaniu proekologicznych postaw i zdrowego trybu życia przedstawicieli wszystkich środowisk i pokoleń. Promocji różnorodnych form turystyki aktywnej towarzyszą hasła zachęty do czynnego poznawania kraju. Inicjatywy te mają zarówno charakter praktyczny, jak też stają się okazją do wymiany myśli wybitnych przedstawicieli środowisk nauki.

Również wieloletnie inicjatywy *Mijające krajobrazy Polski*, *Turystyka dla wszystkich*, *Turystyka łączy pokolenia*, *Międzypokoleniowa sztafeta turystyczna*, akcje informacyjno-edukacyjne *Bezpieczna woda*, *Bezpiecznie na rowerze*, *ABC bezpiecznego wędrowania* mają na celu m.in. jeszcze większe uwrażliwienie społeczeństwa na piękno ojczystej przyrody i dziedzictwa kulturowego oraz zwrócenie uwagi na bezpieczeństwo na turystycznych szlakach.

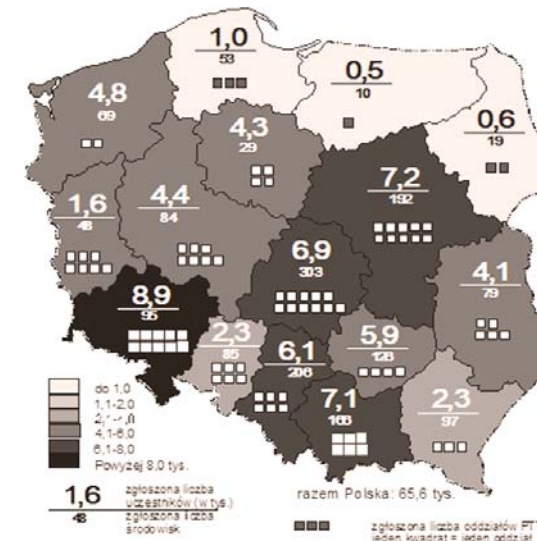
Wszystkim tym przedsięwzięciom towarzyszą szkolenia, konferencje popularno-naukowe, konkursy, a także szeroko wykorzystywane nowoczesne technologie przekazu informacji.

Tworząc nowe, ambitne propozycje programowe, PTTK sięga do dorobku minionych lat, wykorzystując niektóre dawniejsze doświadczenia, z założeniem dostosowania ich do wyzwań współczesności.

Rok Szlaków Turystycznych był jedną z pierwszych akcji zrealizowanych w 2007 r. przez PTTK ze środków przejściowych Unii Europejskiej, w której wzięło udział prawie

70 000 osób. Celem projektu było podniesienie poziomu wiedzy i świadomości społeczeństwa polskiego dotyczących bezpiecznego korzystania ze szlaków turystycznych.

Udział Wojewódzkich Porozumień Oddziałów PTTK w projekcie Rok szlaków turystycznych
Źródło: Opracowanie J. Śledzińska na podstawie zgłoszeń oddziałów do uczestnictwa w realizacji projektu, które wpłynęły do ZG PTTK

www.szlaki.pttk.pl

PTTK już od 40 lat stara się pomóc osobom niepełnosprawnym w realizacji krajoznawczych i turystycznych marzeń, proponując różne formy aktywności turystycznej. W 2005 r. w ramach projektu **Turystyka dla wszystkich** zorganizowano międzynarodową konferencję naukowo-metodyczną **Krajoznawstwo i turystyka osób niepełnosprawnych – bez granic i barier**.

Projekt kontynuowany w 2008 r. pozwolił na uzyskanie bazy informacyjnej o 5 017 obiektach turystycznych, dostępnych dla osób niepełnosprawnych, zaś pełna informacja zamieszczona została na stronie internetowej

www.turystykadlawszystkich.pl

Publikacje pokonferencyjne

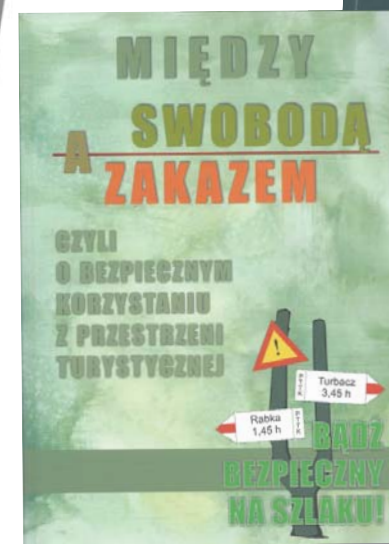
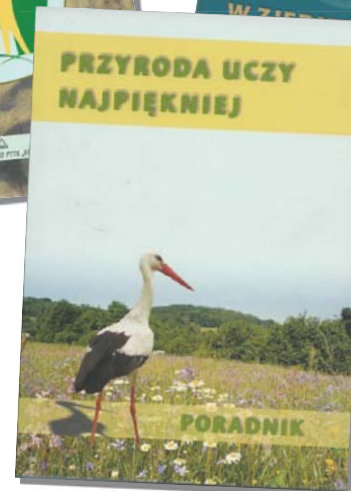
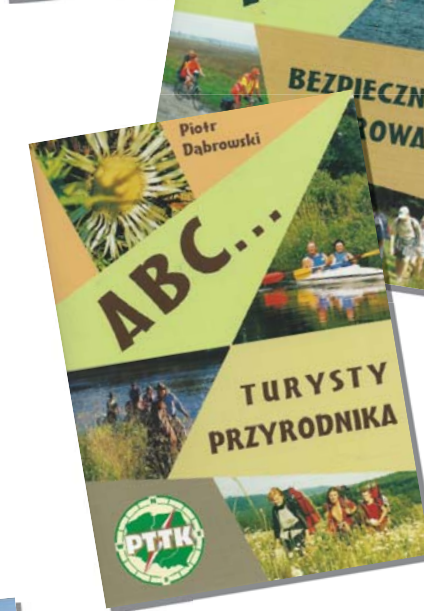
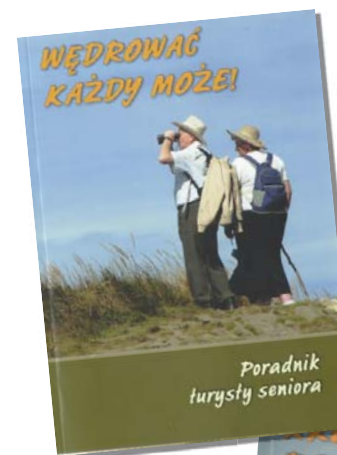
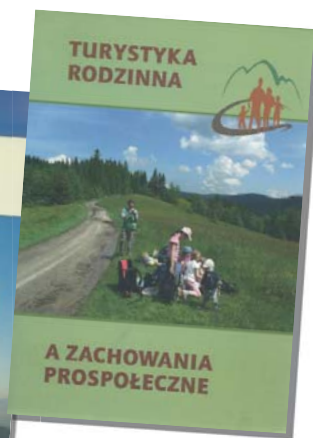
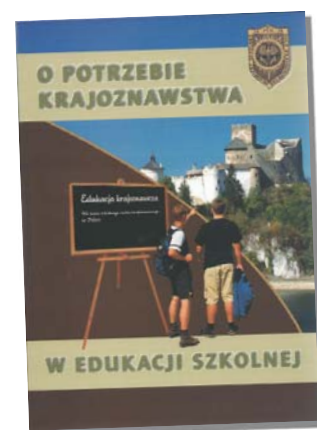
Trwałym efektem akcji-projektów są zazwyczaj publikacje pokonferencyjne, będące swoistym podsumowaniem części działań, które wzbogacają zbiory nie tylko bibliotek uczelni wyższych, ale również organizacji pozarządowych, ROT-ów, ale także regionalnych pracowni krajoznawczych i oddziałów PTTK w Polsce. Wśród najważniejszych wymienić należy wydane przez Wydawnictwo PTTK „Kraj” w Warszawie:

- *Szlaki turystyczne a przestrzeń turystyczna* pod red. P. Kuleczki, 2007,
- *Rola krajoznawstwa i turystyki w życiu osób niepełnosprawnych* pod red. A. Stasiaka, 2008,
- *Turystyka zrównoważona i ekoturystyka* red. A. Gotowt-Jeziorskiej, J. Śledzińskiej, 2008,
- *Przyroda uczy najpiękniej - poradnik metodyczno-szkoleniowy* pod red. J. Śledzińskiej, A. Wielochy, 2009),
- *O potrzebie krajoznawstwa w edukacji szkolnej* pod red. K. Denka, L. Drożdżyńskiego, A. Gordona, 2009,
- *Turystyka rodzinna a zachowania prospołeczne* pod red. J. Śledzińskiej, B. Włodarczyka, 2011,
- *Międzypokoleniowe aspekty turystyki* pod red. J. Śledzińskiej, B. Włodarczyka, 2014,
- *Współczesne oblicza krajoznawstwa* pod red. A. Stasiaka, J. Śledzińskiej, B. Włodarczyka, 2016,
- *Między swobodą a zakazem, czyli o bezpiecznym korzystaniu z przestrzeni turystycznej* pod red. A. Stasiaka, J. Śledzińskiej, 2017.

Ważnymi publikacjami uzupełniającymi w trwały sposób zrealizowane akcje są opracowania o charakterze popularyzatorskim i praktycznym, w tym: poradniki, informatory i materiały szkoleniowe. Wszystkie publikacje są dostępne w formacie PDF na stronach internetowych akcji, a także na stronie

www.pttk.pl/publikacje

co pozwala na kontynuowanie działań podejmowanych w ramach zrealizowanych przedsięwzięć.

www.przyrodauczynajpiekniej.pl

Akcja **Bezpieczna woda** wpisuje się w szerokie działania zainicjowanego przez PTTK w 2010 r. projektu **Rok Turystyki Wodnej**. Jest to projekt ogólnopolski, prowadzony w latach 2012-2018, kierowany do dzieci i młodzieży w wieku szkolnym w trosce o ich bezpieczeństwo.

Szkolenie dzieci z pierwszej pomocy przedmedycznej
Fot. Archiwum CTW PTTK

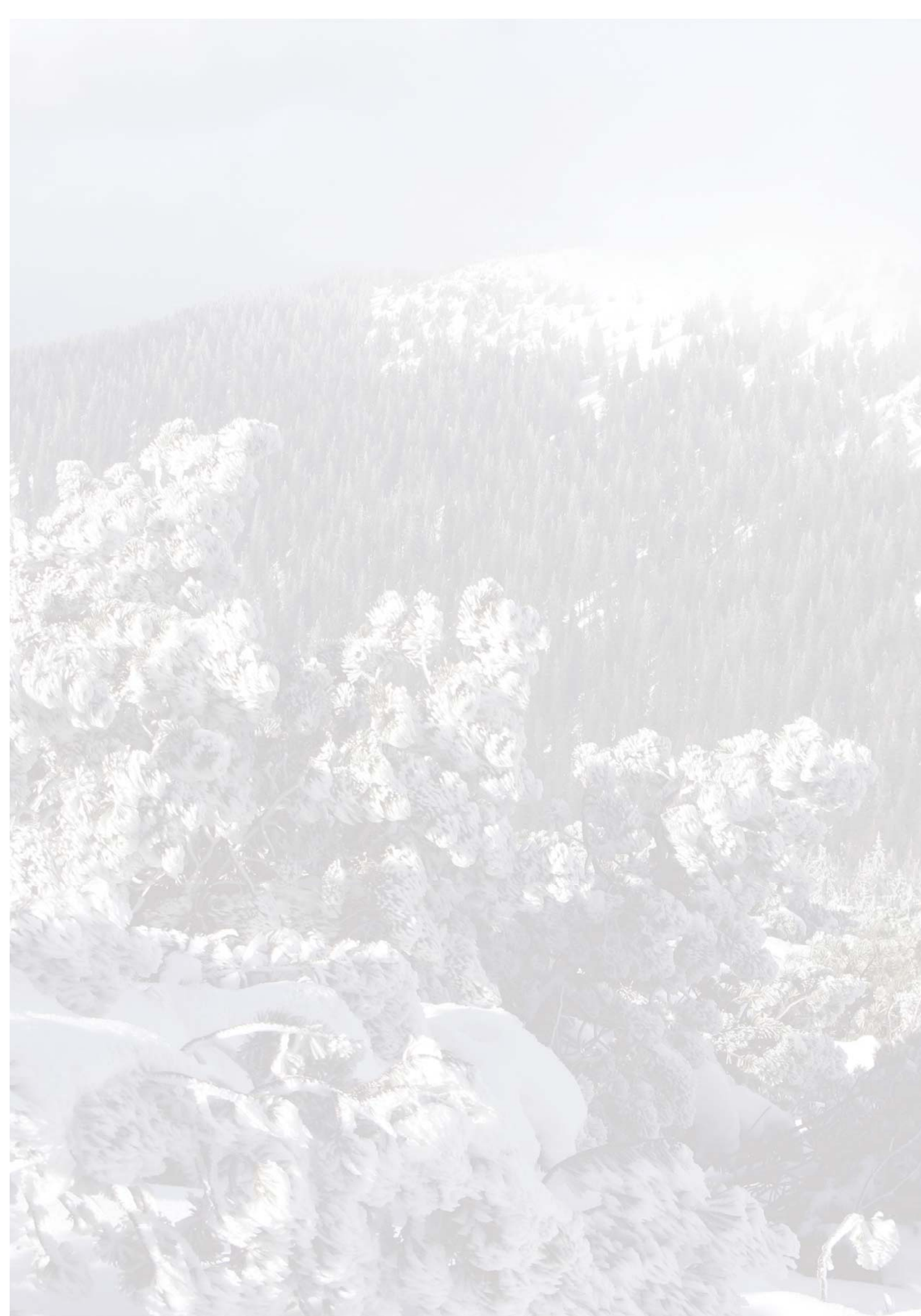
W ramach projektu **Turystyka łączy pokolenia** realizowanego od 2014 r. prowadzonych jest kilka akcji o ogólnopolskim zasięgu, m.in.: *Wędrujemy razem*, *Międzypokoleniowa Sztafeta Turystyczna*, *Turystyczna Rodzinka* oraz konkursy dla dzieci i młodzieży: plastyczny *Rodzinną przygodą na szlaku* i fotograficzny *Turysta-Senior*.

www.rodzina.pttk.pl

www.narowerze.pl

W ramach projektu **Rowerem przez Polskę** realizowanego od 2012 r. przeprowadzone są akcje informacyjno-edukacyjne *Bezpiecznie na rowerze*, ogólnopolskie konkursy *Gmina Przyjazna Rowerzystom* i *Turystyczna Rodzinka*, konkursy plastyczne i fotograficzne oraz konferencje popularnonaukowe.

Działania krajoznawcze

Wielkim kapitałem Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego wyniesionym także z doświadczeń poprzedników – jest nie tylko ogromna wiedza o ojczystym kraju, ale przede wszystkim niespożyta chęć do jej systematycznego poszerzania i przekazywania kolejnym pokoleniom.

Ta tradycja zgłębiania wiedzy o Ojczyźnie drogą jej bezpośredniego poznawania na turystycznych szlakach jest kontynuowana przez wszystkie pokolenia członków i sympatyków PTTK, od najmłodszych do seniorów.

Dziś w działalności komisji Zarządu Głównego, oddziałów, kół i klubów PTTK, wykorzystywane są nowoczesne środki przekazu przy organizacji imprez, prowadzeniu szkoleń, przekazywaniu informacji, upowszechnianiu. Nie zapomina się jednak, że prawdziwą wartością turystyki jest przede wszystkim kontakt z drugim człowiekiem.

Tradycyjnymi formami popularyzacji krajoznawstwa, poza wydawnictwami i wędrowkami, są odczyty, seminaria, sesje, wystawy, organizowane przez koła, kluby, oddziały, komisje Zarządu Głównego PTTK. W 2017 r. odbyło się 2699 takich spotkań z udziałem 88 958 uczestników, a 557 wystaw obejrzało 181 462 osoby.

Dużą rolę w zachęcaniu do krajoznawczych wędrowek odgrywa cały system odznak turystyczno-krajoznawczych (m.in. Odznaka Krajoznawcza, Odznaka Turysta Przyrodnik, odznaki poszczególnych dyscyplin turystyki kwalifikowanej).

Działacze PTTK, wielokrotnie reprezentujący różne dziedziny nauki, są autorami cennych publikacji popularnych i popularno-naukowych. Obok przewodników turystycznych ukazują się m.in. krajoznawcze monografie regionalne oraz publikacje zawierające wyniki badań nad ruchem turystycznym.

Współczesne krajoznawstwo, tak jak i dawniejsze, można śmiało nazwać jedną z najlepszych szkół wychowania społeczeństwa obywatelskiego. Treściami krajoznawczymi są przepełnione wszystkie formy aktywności PTTK.

Centralny Zlot Krajoznawców, Kalisz 2018. Fot. B. R. Korzeniewski

XX Jubileuszowy Rodzinny Rajd Górski Wojska Polskiego, Tatry 2017. Fot. M. Lelek

XXX Seminarium Krajoznawcze Wojska Polskiego, Twierdza Zamość 2016, 10-15 kwietnia 2016 r. Fot. G. Kufel

Po 110 latach od powołania Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego dysponujemy innymi możliwościami i środkami poznania Ojczyzny i Ojcowizny. Coraz częściej organizowane są imprezy rozbudzające zainteresowania turystyczno-krajoznawcze dzieci i młodzieży, okolicznościowe spotkania w plenerze, konkursy.

Poznaj swój kraj....

Dzieci mogą zdobywać odznakę od 1 stycznia 2016 r.

Podsumowanie konkursu Wędrowki z plecakiem kolorowym szlakiem. Sala konferencyjna ZG PTTK, 16.01.2016, Fot. E. Matusiak-Gordon

www.pttk.pl
www.pracowniapttk.pl
www.cotg.pttk.pl

Wiosną 2012 r. Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze we współpracy z portalem Geocaching Polska ustanowiło Odznakę PTTK Geocaching Polska. Zdobywanie odznaki możliwe jest dla wszystkich poszukiwaczy skrytek zarejestrowanych w serwisie www.geocaching.com, znajdujących się na terenie Polski.

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze w ramach obchodów 110. lat Krajoznawstwa Polskiego zaprasza do udziału w sesji popularyzacyjnej zatytułowanej:

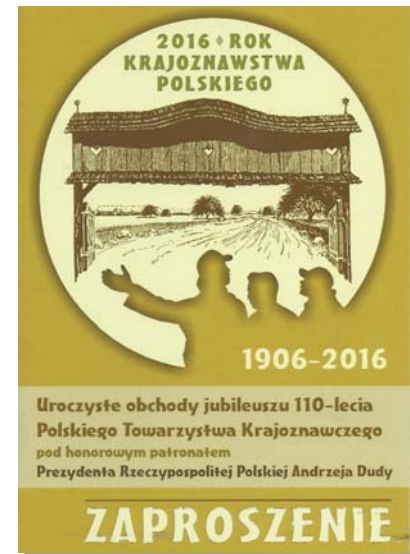
MIJAJĄCE KRAJOBRAZY POLSKI ŚRODKOWEJ

która odbędzie się w dniu 26 lutego 2016 r. o godz. 12.30 w Hali EXPO (sala konf. B), przy Al. Politechniki 4 podczas XXII Targów „Regiony Turystyczne NA STYKU KULTUR”

2016 Rok Krajoznawstwa Polskiego

3 grudnia 2016 r. krajoznawcy zrzeszeni w Polskim Towarzystwie Turystyczno-Krajoznawczym spotkali się w dawnym gmachu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie na jubileuszowej sesji *110 lat Krajoznawstwa Polskiego. Tradycja i nowe wyzwania*, podsumowującej działania podjęte przez Towarzystwo w związku z obchodami 110-lecia zorganizowanego krajoznawstwa w Polsce.

Uroczystościom jubileuszowym towarzyszyły warsztaty dla kadry programowej Towarzystwa zorganizowane w *Sandomierzu Krajoznawstwo 2.0 – nowoczesny wymiar krajoznawstwa* i 8 sympozjów z cyklu *Mijające krajobrazy Polski*, zorganizowane w Łodzi, Żarach, Ostrowie Wielkopolskim, Jeleniej Górze, Gdańsku, Krakowie, Elblągu i Ossowcu.

Odnaka honorowa im. Aleksandra Janowskiego „Za zasługi dla krajoznawstwa”

Spis treści

Wstęp	5
Początki działalności PTK	7
Od PTK do PTTK	11
Misja PTTK w okresie Polski Ludowej	15
Wycieczki	19
Muzea krajoznawcze	23
Ośrodki programowe	27
Kongresy krajoznawcze	31
Wydawnictwa	35
Młodzież	39
Oddziały terenowe	43
Przewodnictwo i szlaki turystyczne	47
Schroniska	51
Ogólnopolskie projekty społeczne	55
Działania krajoznawcze	59
Spis treści	63

Fot. M. Masliński

1906
2018

Niepodległa

POLSKA
STULECIE ODZYSKANIA
NIEPODLEGŁOŚCI

Dofinansowano ze środków Programu Wieloletniego NIEPODLEGŁA na lata 2017-2022
w ramach Programu Dotacyjnego „Niepodległa”.

